

GISELA ZIFONUN, *Kommunikative Einheiten in der Grammatik*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1987, 181 p.

Dintre direcțiile lingvistice poststructuraliste, cea mai rodnică pentru gramatica descriptivă pare a fi orientarea comunicativ-pragmatică. Se încearcă fie integrarea unei componente comunicativ-pragmatică, ca în gramatica apărută în 1980 sub egida Academiei de Științe din Berlin, *Grundzüge einer deutschen Grammatik*, fie rescrierea gramaticii din noua perspectivă, ca în proiectul unei *Grammatici a limbii germane actuale*, în curs de realizare la Institutul de Limba Germană din Mannheim. Unul dintre colaboratorii la acest proiect, Gisela Zifonun, tratează în volumul 65 din seria „referatelor” Institutului numit (*Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache*) unele concepte de bază ale viitoarei gramatici.

Cartea cuprinde trei contribuții complementare (I. *Reflecții asupra gramaticii științifice a limbii germane*, II. *Unitatea comunicativă minimală și propoziția – Despre definiția unității centrale a unei gramatici și III. Ce sînt regulile gramaticale și cum se formulează ele într-o gramatică?*) urmărind conturarea unei noi unități gramaticale (sintactice) „într-o reprezentare coerentă a obiectului și sarcinilor gramaticii”.

Dezvoltînd premisa, devenită un loc comun, că „limba este înainte de toate cel mai nobil mijloc de comunicare, respectiv instrumentul cel mai nobil al acțiunii comunicative de care dispunem” (p. 94), G. Z. concepe gramatica descriptivă a unei limbi ca un loc de sinteză a cunoștințelor unei epoci despre comunicarea lingvistică, pe de o parte, și despre o limbă particulară, pe de altă parte. O gramatică actuală trebuie să cuprindă informații despre cel puțin patru probleme: „(1) cu ce unități lingvistice de expresie ale unei limbi se acționează comunicativ, (2) cum sînt construite, după formă și sens, aceste unități, (3) cum se integrează ele în contexte lingvistice și nelingvistice și (4) cum se structurează diferit aceste unități de expresie la diferite grupuri de vorbitori și în diferite ocazii de comunicare” (p. 10). Gramaticii structurale, care absolutizează funcția reprezentativă a limbii, sau încercărilor de depășire nejustificată a granițelor gramaticii spre domeniul pragmaticii sau al descrierii cognitive a proceselor mentale ale vorbitorului / ascultătorului, dar și gramaticii tradiționale bazate pe conceptul de „propoziție” li se opune „o nouă concepție gramaticală: gramatica unității comunicative”, KOMA (= *kommunikativer Minimalausdruck*). Punctele de vedere teoretice ale viitoarei gramatici sînt: (a) regulile gramaticale sînt purtătoare ale sistemului limbii; (b) regulile gramaticale își au baza în acțiunea comunicativă; (c) regulile gramaticale se raportează la formă (miloacele lingvistice) (p. 34–35).

Caracterizarea unității comunicative minimale (KOMA) se realizează prin mai multe aproximări succesive și în confruntarea cu unitatea sintactică tradițională, „teoretic mereu contestată”, propoziția (*Satz*). Încercările de a defini propoziția ca un concept imanent al unei limbi (G. Z. se referă la definițiile propuse de A. H. Gardner, Ch. F. Hockett, D. J. Allerton, B. L. Müller) conțin, după părerea autoarei, în mod necesar un element de arbitraritate sau de circularitate. Acest pericol poate fi evitat numai prin imbinarea în definiție a parametrilor lingvistici aparținînd unei limbi cu parametri universali, care depășesc cadrul limbilor particulare (p. 94). În timp ce tradiția gramaticală invocă criteriile din domeniul logicii, filozofiei sau psiholo-

actelor de vorbire în varianta dezvoltată de J. Habermas (*Theorie*, 2 vol., Frankfurt / M., 1981). Această teorie elaborează conceptul matematic — acțiunea de vorbire (*Sprechhandlung*) sau acțiunea comunicativă, care poate fi corelată cu unitatea sintactică — propoziția sau

al „teoriei acțiunii comunicative“ sau „pragmaticii universale“ a lui p. 22—23. Acțiunea comunicativă este cea formă a interacțiunii și interacțiunii ajung la înțelegere, adică unul dintre parteneri propune prin funcția ilocutivă a enunțului său, ridică o anumită pretenție de a) față de lumea obiectivă, socială sau subiectivă, iar celălalt partener acceptă sau respinge această propunere și intră într-o relație motivată prin actul de vorbire și ridicată. Pretențiile de validitate pot fi: de adevăr intersubiectiv, de corectitudine (= totalitatea entităților despre care sînt posibile afirmații adevărate) (= totalitatea relațiilor legitime) și de veridicitate subiectivă, cu privire la lumea subiectivă și de utilitate accesibilă ale vorbitorului). Celor trei tipuri de pretenții de validitate le corespund clase sau „moduri fundamentale“ de acțiuni de vorbire: constative, directive și performative. Aceste clase (care corespund, în esență, după părerea noastră, celor trei tipuri în *Organon*-ul lui K. Bühler) se bazează o mulțime de aspecte și se realizează în cadrul unei rețele standardizate după culturi și limbi particulare; a relațiilor

care pot familiariza cu unele aspecte ale „pragmaticii universale“ și prin selecții din lucrările lui J. Habermas publicate pînă în 1973, de către Margă, în colecția „Idei contemporane“ intitulată *Conoscere și comunicare* (București, 1983).

Tipurile (*typs*), respectiv a ocurențelor (*tokens*) ale unităților comunicative de vorbire în planul limbii, respectiv al vorbirii explicite și implicite, care sînt numai potențial acțiuni de vorbire, gramaticale, ca și a unor propoziții corecte gramatical, dar care încălcează regulile de includere a propoziției în raporturi reale (ca în propoziția „Regele a fost în România și aici de un vorbitor instruit din Europa Centrală“) și în propoziția „Mi s-a promis să vin mâine, restul de un vorbitor care trăiește în Hawaii).

Unitățile comunicative sînt, în ordinea importanței lor, potențial comunicative pentru care este adecvată o KOMA pe baza configurației, decontextualizarea (independența relativă față de context), modelul propozițional trebuie să rămână identic în toate utilizările și în orice situație în care se raportează la substratul ei propozițional și semnificația sa de adevăr, la ce se referă pretenția de validitate există structuri de mijloace lingvistice specificate propozițional, dar care pot fi utilizate în mod independent și complet (vezi *infra*).

Unitățile comunicative minimale se formulează în două variante la p. 10. Cele mai mici unități lingvistice care — pe baza modelului pe care îl au — în care se află, un potențial ilocutiv decontextualizabil, (minimal) sau „KOMA sînt cele mai mici unități lingvistice care — pe baza modelului pe care îl au — sînt adecvate pentru realizarea unor acțiuni comunicative

comunicative, în contextul în care se află, dar totuși relativ independent de contextul situațional și context [-=textul în care se integrează]”. În continuare se discută posibilitățile dintre KOMA și propoziție. Cu Z se respinge astfel ideea că unitățile comunicative sînt numai ca un instrument de lucru, înlocuit ulterior printr-un alt instrument, cit și înlocuirea totală a termenului „propoziție“. În primul caz, se discută clase de propoziții, distinse prin subînțelegerea trăsăturilor funcționale de independență și alternativele sale, propoziții principale și secundare și în al doilea caz, se renunță la ideea că componenta semantică compozițională a expresiilor

se definește structural-sintactic prin ocurența unui verb *fiut* (în gramatica un mod predicativ) cu complinirile sale sau, uneori, fără compliniri. KOMA sau de parte a unei KOMA în care se emit două (sau mai multe)

pretenții de validitate, puse însă sub primatul uneia din ele. În ultimul caz, o KOMA poate consta dintr-o propoziție principală și una secundară (subordonată), ca în ex. *Eu lucrez în grădina când a venit prietenul meu; pentru că voiam să mă destind fiind aveam timp*, sau dintr-o propoziție principală și una „secundară neintrodusă”, ca în ex. *Kommst du, ist gut, kommst du nicht, ist auch gut* (*Vii, bine, nu vii, tot bine*). Existența unei singure KOMA în ipoteză este determinată de motive de ordin sintactic (dependența activă sau pasivă a propozițiilor). Nu reiese din considerațiile autoarei cum se recunoaște primatul uneia dintre cele două (sau mai multe) pretenții de validitate ridicate.

KOMA și propoziția se întindesc în propoziția principală independentă, care este tipică atât pentru KOMA, cât și pentru propoziție KOMA prototipice „în mod ideal” coincid cu propozițiile verbale independente fără trăsături sensibile la context. Numai în acest caz este posibilă o deducere strict compozițională a sensului descriptiv al propoziției, care, în rîndul său, reprezintă baza pentru generarea sensului supracompozițional (tipul ilocutiv, perspectiva comunicării, evaluarea informației, legarea de context, punctele de îmbinare pentru implicații).

KOMA sînt și construcțiile fără un verb finit (*Nicht-Finit-KOMA*), de tipul (traducem numai unele exemple care au echivalențe românești): 1) *Zăpadă de 5 cm pe Kilimandjaro*; 2) *Astăzi covrigi proaspeți*; 3) *Deschis numai luna*; 4) *Teroriști împușcați la tentativa de evadare*; 5) *Ceva nou?*; 6) *Gură deschisă, vă rog!*; 7) *Ușa deschisă!*; 8) *Aici!*; 9) *Toți copiii în pal!*; 10) *Bine!*; 11) *Rahat!*; 12) *Ce frumos!* Tuturor acestor construcții li se poate atribui un tip ilocutiv clar: *constatațiv (representativ)*, în ex. 1—4, *erotic*, în ex. 5, *imperativ (regulativ-direktiv)*, în ex. 6—9, *expresiv*, în ex. 10—12. Modelul propozițional al acestor exemple prezintă însă grade de stabilitate diferite și, ca urmare, posibilitatea de extragere din context (decontextualizare) a acestor enunțuri este, de asemenea, graduală: modelul propozițional este „foarte stabil” în construcțiile utilizabile ca titluri, lozinci etc., de tipul exemplilor 1 sau 4, dar și în exemple ca 2, 6, 9; „mai puțin stabil” în exemplele 3 sau 10—12; în sfîrșit, „și mai puțin stabil” în exemple ca „*Două bucăți de zahăr? Vin sau bere? Cizma!*” În ultimele trei exemple nu se economisesc lingvistic numai unii sau mai multe argumente, ci chiar predicatul, prin utilizarea unui model foarte convenționalizat, care se referă la întregul cadru al acțiunii (*Handlungsrahmen, frame*). Raportate la situații relativ stereotipe (posibile, de exemplu, la restaurant sau la cumpărături) chiar aceste tipuri de expresii sînt relativ independente de contextul de ocurență, deci decontextualizabile. Unele asemenea „expresii complete în situație” nu li se acordă statutul de KOMA, ele intrînd în domeniul de cercetare al socio-pragmaticii. G. Z. pledează pentru o tipologie structurală a unităților comunicative fără verb finit, neinfluențată de schema de gândire impregnată de propoziția verbală (*Verbalsatz*). Ele nu sînt forme scurte ale altor KOMA cu verb finit, ci modele de sine stătătoare, cu o sintaxă, semantică și pragmatică emancipate de propoziția verbală.

„Expresii complete în context” — elipsele (de exemplu: *! Vii la masă?! — Astăzi nu!*; *! El a mîncat două ouă. ! Chiar trei!*, ca și complexele de KOMA (perioade, de exemplu *! El intră pe ușă, ea sta la fereastră și amîndoi își căzură în brate*) aparțin domeniului gradaticii textului (*Textgrammatik*).

În cazul unităților comunicative de tip expresiv (*Au!*, *Slavă domnului!*, *Rahat!*), aflate la limita extremă de extensiune, G. Z. lasă deschisă problema dacă ele ridică pretenții de validitate clare (anunț trăiri, simțiri etc.) fără să aibă structură propozițională sau dacă ele primesc prin aceste pretenții de validitate o structură propozițională implicită (de exemplu, la *Au!*: „că el [vorbitoarea] simte durere”). Sîntem sceptici în privința posibilității de stabilire a conținutului propozițional al unor interjecții românești și chiar al faptului că potențialul lor ilocutiv este decontextualizabil.

Încercarea de a introduce o nouă unitate sintactică, comunicativă, corespunde, pe al plan, și eforturilor din gramatica românească, mai ales din ultimele decenii, de a renunța la definierea propoziției prin raportarea la concepte ale logicii. Diversitatea tipurilor de construcții propoziționale delimitate, purtînd, uneori, nume diferite de la un cercetător la altul (bimembre și monomembre, verbale și nominale, analizabile și neanalizabile, substituibile de propoziții etc.), atunci cînd nu se încearcă reducerea lor prin „subînțelegerea” forțată a elementelor care le lipsesc în raport cu prototipul propoziției verbale, este adusă la un numitor comun prin apelarea la esența conținutului propozițional: „predicația” (uneori se folosesc sintagme ca „îndice de predicație” sau „intonație predicativă”). Acest concept psihologic al funcției referențiale a propoziției (vezi J. Ries, *Was ist ein Satz*, Praga, 1931, p. 74) este evitat în unele lucrări de orientare structuralistă, propunîndu-se înlocuirea termenului (*conceptului*) *propoziție* prin *enunț*. Nerezolvarea problemei de fond a definiției unității sintactice de bază face ca noul termen să primească în fapt accepția curentă a germ. *Satz*: ‘propoziție’, ‘fracză’, ‘echivalent de propoziție’.

Unii cercetători utilizează la definirea propoziției / enunțului termenul *comunicare*, dar cu sensul limitat la aspectul referențial, din teoria informației. Aspectul ilocutiv al propoziției este luat în considerație numai în mod limitat în gramatica tradițională, mai ales la clasificarea propozițiilor „după scopul comunicării”, atribuindu-se fiecărui tip de propoziție o singură sarcină comunicativă.

Puterea pe primul plan a funcției ilocutive a enunțului aproprie perspectiva lingvistului de perspectiva metacomunicativă a vorbitorului. Enunțurile *Primăvară! Primăvară!* se diferențiază de lexemul *primăvară* tocmai prin faptul că reprezintă acte de vorbire care pot solicita validitatea opiniei „că a venit primăvara” sau veridicitatea trăirii bucuriei vorbitorului provocată de venirea primăverii. În plan metodologic, acceptarea a două unități sintactice de bază coexistente, unitatea comunicativă minimală și propoziția, prezintă avantajul de a permite, pe de o parte, redefinirea structural-sintactică univocă a propoziției, pe de altă parte, eliberarea descrierii altor tipuri de enunțuri de raportarea forțată la propoziția verbală.

Lucrarea Giselei Zifonun reprezintă, după părerea noastră, o contribuție însemnată la teoria gramaticală înțeleasă ca ansamblu de enunțuri despre cum trebuie scrisă o gramatică. Autoarea și-a propus și a reușit „să integreze” rezultatele unor teorii și metode de cercetare diferite sub semnul „afinității” lor cu un concept teoretic central: „legarea limbii de acțiune în cadrul interacțiunii sociale” — teză comună atît „teoriei acțiunii comunicative”, cît și lingvisticii sociale în sens larg.

Gramatica devine un sistem de reguli ordonate ierarhic al căror scop este realizarea (sau participarea la realizarea) acțiunilor comunicative. Nucleul unei reguli sau modelul (*Master*), asupra căruia trebuie să se concentreze gramatica, constă în conexiunea unei anume configurații de mijloace lingvistice cu o performanță comunicativă (*kommunikative Leistung*). Unul dintre exemplele date de G. Z., Regula „Dacă vrei să specifici un obiect, utilizează, de exemplu, o frază nominală definită la singular”, are ca model: «Configurația mijloacelor lingvistice: frază nominală definită la singular» <performanță comunicativă: „adekvat” să specifice un singur obiect> (p. 161—162). Un asemenea model pe deplin structurat se realizează abia la nivelul regulilor de acțiune lingvistică propriu-zise, deci la nivelul unităților comunicative și al complexelor de asemenea unități. Unitatea comunicativă minimală devine astfel unitatea de bază a gramaticii, ordinea descrierii gramaticale fiind descendentă, de la KOMA spre unitățile semnificative minimale (morfeme). Căci vorbitorul are în vedere o acțiune comunicativă (a da un sfat, a face o afirmație, a promite cuiva ceva etc.); nu construirea unei propoziții; extragerea unor elemente lexicale din memorie etc. Acțiunile comunicative de bază exprimate de KOMA pot fi integrate în acțiuni comunicative de ordin superior, a căror analiză depășește nivelul gramaticii unităților comunicative minimale. Diferitele tipuri de unități (construcții) sintactice sînt cercetate astfel de ramuri diferite ale lingvisticii empirice (gramatica unităților comunicative / propoziției, gramatica textului, socio-pragmatica, analiza conversației), în scopul unei explicări cît mai complete a acțiunilor comunicative, integrate în contextul lor lingvistic și nelingvistic.

„Teoria acțiunii comunicative” poate provoca — și a provocat — justificate rezerve, mai ales printr-o anumită ipostaziere a competenței comunicative, care, concepută de J. Habermas într-un sens antropologic-transcendental, devine pilghia principală a istoriei umanității. Dar J. Habermas însuși preconizează necesitatea aplicării sistemului său de coordonate universale la descrieri empiric-pragmatice ale fenomenelor sociale.

În confruntarea sa cu teoria lui J. Habermas, G. Z. propune utilizarea „universalităților pragmatice” (ale celor trei clase fundamentale de acțiuni de vorbire, raportate la cele „trei lumi” posibile) pentru stabilirea unor clase de acțiuni de vorbire care ar forma „potențialul ilocutiv” al unităților comunicative. Principala problemă a viitoarei gramatici este tocmai stabilirea unei clasificări operaționale a acțiunilor de vorbire, clasificare în care G. Z. conferă structurilor lingvistice rolul de a realiza „proiecții specifice în mulțimea actelor de vorbire”, care se vor centra, probabil, în jurul conținutului propozițional. „Universalitățile pragmatice” vor fi supuse, în această operație, pentru prima dată, unei confruntări cu ansamblul posibilităților de expresie ale limbii germane la nivelul unităților comunicative minimale. Avem motive să credem că rezultatul va fi o gramatică mai apropiată de gramatica „inerentă” a acestei limbi.

Adrian Turculeț
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza”
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

ELENA SLAVE, *Metaforele limbii române*, Tipografia Universității din București, București, 1986, 338 p.

Volumul *Metaforele limbii române* (în continuare MLR) al Elenei Slave reprezintă prima tratare cu intenție de exhaustivitate a uneia din cele mai controversate și delicate categorii semantice a limbii române, metafora „lingvistică“.

În prima parte a cărții găsim enumerate o serie din teoriile mai vechi sau mai noi privind diverse aspecte ale definiției și analizei metaforei. Se urmărește o delimitare a noțiunilor de *expresivitate*, *figurat*, *conotație*, *element afectiv și stilistic* etc. Este observat „procesul de metaforizare“, analiza fiind de tip structuralist sincronică.

Ca și în studiile anterioare¹ autoarea conferă o pondere deosebită analizei componentiale. Teoria neutralizării, adaptată semantismului figurat al metaforei de Toma Pavel², rămâne un frecvent punct de referință; sint remarcate diversele neconcordanțe și diferențe în aplicarea practică a neutralizării la nivel semantic.

Important e spațiul acordat în primele două capitole (teoretice) modului în care este concepută *conotația* (cea neartistică), prezentă ca subiect a trei subcapitole: *Conotații metaforice*, *Natura conotației*, *Conotația contextuală*. Expunerea diverselor aspecte ale acestei noțiuni dezvăluie o centrare deosebită a analizei asupra faptului în discuție.

Tot în capitolele I și al II-lea sint cuprinse o serie de considerații despre *derivate*, despre *sinonimie* și despre *distanța dintre termenul propriu și cel figurat*, considerații care anticipează modalitatea de tratare a metaforei din analizele practice ale capitolelor următoare care se constituie într-o a doua secțiune a lucrării. Aici metaforele sint grupate, conform afirmației autoarei, în „cîmpuri semantice“ și „grupuri de cîmpuri semantice“. Subliniem că, în acest volum, sistematizarea materialului nu aparține unei grupări noționale, tipice cîmpului semantic, ci unei taxinomii extralingvistice privitoare la realitatea existențial obiectuală a referenților. Așadar nu putem fi de acord cu formulări ca aceea făcută la pagina 27: „Mai întîi sint analizate metaforele bazate pe lexeme din cîmpul semantic al fenomenelor naturii [subl. n.] și anume spațiul extraterestru (lumină, rază, răsări, apune, senin), pămîntul (pulbere, noroi, îngloda, secund, sterp)...“. Aceste grupări (natură, vegetale, viețuitoare, omul, obiecte, tehnica sau acțiuni curente, cultura, relații etc.), sint analizate în funcție de categoria gramaticală a cuvîntului bază (cărui i se adaugă automat derivatele) ca substantive, verbe și adjective. Alăturarea mecanică a derivațelor este făcută intenționat, în scopul oglindirii cît mai fidele a aspectelor cantitative înregistrate statistic, aspecte pe care se bazează cele mai multe dintre observațiile cu caracter concludiv. Numărul „metasememelor“ depășește cifra de 6 000, ceea ce justifică urmărirea permanentă a cantității și grija de a nu denatura acest aspect: „Una din situațiile care ne-a constrins la omiterea unor explicitări, a fost, de pildă, cea a grupării derivațelor în jurul bazei, chiar dacă au alt sens decît lexemul de bază: *plouie* [cantitate mare], *plouat* [descurajat]. Aceasta, deoarece am sötotit prioritar principii formării cuvintelor care dezvăluie direct microstructura de cuib lexical; *plouat* nu putea să figureze și la adjective, întrucît *ar fi denatural aspectul cantitativ* [subl. n.], acela al numărării fiecărui lexem o singură dată“ (p. 48), sau „În ce privește formarea cuvintelor, dat fiind că s-au prezentat [în secțiunea teoretică] principalele procedee și probleme de structurare a derivațelor figurate, vor fi înfățișate, în analizele respective, *mai ales aspectele cantitative*“ (subl. n.; p. 49) etc.

Schemele statistice cit și observațiile generale care încheie fiecare analiză a unui grup semantic pun în evidență o serie de relații urmărite de-a lungul tuturor subcapitolelor analitice. Ne este prezentat astfel raportul dintre numărul termenilor de bază (bineînțeles, metaforici) și cel al derivațelor, dintre numărul termenilor fără derivate și cel al termenilor cu derivate, relația dintre metaforele deviate de la un sens propriu concret și acelea care corespund unui sens propriu abstract, cum evoluează cantitativ și noțional aceste sensuri la nivel figurat; este urmărit raportul dintre „conotațiile stilistice“ favorabile și cele nefavorabile, dintre cele „curente“, familiare și literare (vezi și p. 43). Se scot în evidență seriile sinonimice. Se remarcă ori de cîte ori aceste serii sint paralele, în sensul că unei sinonimii a sensurilor proprii îi corespunde una a sensurilor figurate. Pentru a se obține acest paralelism, elementele proprii ale seriei sint uneori forțate, criteriul parțialității în sinonimie fiind dus deosebit de departe. Se ajunge astfel la situații cum este aceea din seria sinonimică considerată paralelă a grupei de *cere* (propriu) „*figură geometrică plană...*“, *sferă* (propriu) „suprafață constituită de locul geometric al punctelor din spațiu...“ paralel cu *cere*

¹ În special, vezi *Expresivitatea metaforei lingvistice*, în LR, 1966 nr. 4, p. 329–338.

² *Notes pour une description structurale de la métaphore poétique*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, nr. 1, p. 185–207.

(figurat) „sferă, întindere, cuprins, limită (de cunoștințe, de atribuții, de ocupații etc.)” (p. 120), *sferă* (figurat) „domeniu în cadrul căruia acționează cineva, ceva” (*ib.*). Apare evident faptul că sensurile proprii nu sînt sinonime, fenomenul existînd exclusiv la nivel figurat, paralelismul *propriu-figurat* fiind aici inexistent.

Principiul unei analize paralele *propriu-figurat* rămîne însă valabil. În această direcție menționăm o serie de observații. Astfel, se remarcă (la p. 38) că, dacă, la propriu, genul tare al substantivelor este cel masculin, „la figurat... unii termeni depreciativi feminini pot fi folosiți pentru masculin, nu însă și invers. Aici femininul... poate fi considerat ca termenul nemarcat al opoziției de gen”.

Mai semnalăm o serie de concluzii cum ar fi: organizarea adjectivelor dominant în „paradigme antonimice, cu multiple valențe stilistice” (p. 284); prezența sporită a adjectivului metaforic în limba literară față de verbul sau substantivul metaforic (p. 293); dominarea, în cazul verbului față de cel al substantivului, a metaforelor cu sens nefavorabil (p. 248); numărul neașteptat de mare al metaforelor care au ca termen de plecare „cimpuri semantice” referitoare la natură (p. 62) etc.

Metaforele volumului în discuție sînt stabilite ca atare (după cum afirmă autoarea în capitoul al II-lea, p. 26) pe baza materialului lexicografic oferit de *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, și *Dicționarul explicativ al limbii române moderne*, București, 1975, completîndu-se „unele lacune ale prezentării sensurilor figurate din dicționare”, iar definițiile fiind preluate, cu mici excepții, din aceste lucrări.

Modalitatea de selectare a sensurilor metaforice decurge din viziunea deosebit de amplă asupra metaforei. Din diversele perspective asupra obiectului de studiu, volumul a ales-o pe cea mai largă ce înglobează la metaforă și metonimia sau sinecdoca. Această accepție generalizantă a metaforei, semnalată teoretic încă de la pagina 4 a lucrării, apare remarcată explicit abia în analiza celui de al cincilea grup semantic, trecîndu-se, de exemplu, peste metonimiile *creier* „minte, judecată”, *inimă* (2) „ființă, om, individ”, *sînge* (1) „soi, rasă”, *vorbă* (1) „îndemn, sfat, învățătură” (incadrabile unei serii semnificative), *iarnă* „an”, *pană* „stilul, felul de a scrie al unui autor, arta de a scrie; scris” ș.a., sau peste sinecdoce ca *balsam* (1) „miros foarte plăcut”, *rimă* „vers” etc.

Optica generalizantă continuă însă și dincolo de cea mai amplă accepție dată noțiunii de *figurat*. Așadar, chiar dacă admitem convenția conform căreia în limbă tot ce aparține evoluțiilor figurate se încadrează metaforei, este mai dificil să acceptăm extinderile dincolo de această limită.

Astfel, în lucrare se subliniază frecvent importanța raportului dintre sensul propriu și cel figurat (metaforic deci) al unui cuvînt și legătura directă care există între distanța dintre aceste două sensuri și intensitatea metaforei (vezi, de exemplu, paginile 21, 62, 92, 104, 248, 249 ș.a.). Insistăm, subliniind că oricît de denominativizată ar fi o metaforă lingvistică, situația implicită și elementară ce justifică statutul de metaforă al unei evoluții semantice presupune obligatoriu raportarea (prin „abatere”, prin „deviație”, sau prin „opozitie”, cum numesc diverse curente teoretice acest proces) la un sens propriu al aceleiași cuvînt. Cu toate acestea, cuvinte ca: *fălarnic* (p. 85) „prefăcut, ipocrit”, *făfărnicie* (*ibid.*) „prefăcătorie, ipocrizie, falsitate”, *spilcui* (p. 202) „a-și îngriji în mod deosebit (și exagerat) înfățișarea și ținuta; a se găli, a se dichisi (excesiv)”, *mămăligos* (p. 97) „lipsit de energie, de inițiativă; molliu, bleg” sau *decădea* (p. 193) „a fi în declin; a se declasa, a se deprava” sînt considerate metafore, deși în limba română ele nu au și nici n-au avut niciodată acest statut (fapt oglîndit, de altfel, bine în DEX și DM), opoziția sememică fiind inexistentă cîtă vreme cuvintele menționate n-au conținut și nu conțin alt sens decît acela, „metaforic”. Sememele care alcătuiesc respectivele cuvinte au fost utilizate totdeauna în sens propriu reprezentînd noțiuni care ontic sînt reflectate lingvistic prin încărcătura lor afectivă. Mergînd pe același principiu, ar trebui să încadrăm la metaforă, de exemplu, toate diminutiunile limbii sau toate derivatele augmentative.

Această serie de cuvinte, greșit numite metafore, reprezintă manifestarea extremă a tendinței de extindere a figurii semantice în discuție.

Extinderile cele mai frecvente pleacă de la înglobarea în categoria metasememelor a mărcilor stilistice: *familiar*, *depreciativ*, *ironic* și de la includerea în rîndul metaforelor a unor generalizări sau analogii semantice.

De exemplu, *spilcui* este marcat în DEX ca aparținînd limbajului familiar, *mămăligos* — celui depreciativ. Verbul *topi* (i se găsec în volumul prezentat șase utilizări metaforice), la sensul al dollea, „a (se) dizolva (în apă)”, nu poate fi considerat, după opinia noastră (și a dicționarelor DEX, DM care-l notează *familiar*), metaforic. Diferențierele semice față de sensul de bază, etimologic (< v. sl. топити, cu sensul „liquefcere” = „a face ca un corp să treacă, prin încălzire, din stare solidă în stare lichidă”; vezi și DLR, XI, partea a III-a, p. 412), se produc la nivel dero-

tativ, semele de bază (cu accepția generală de „a [se] transforma în lichid“) păstrindu-se nealterate.

Conform aceleiași principii, este de preferat soluția oferită de DEX în cazul cuvântului *neofil* (< fr. *néophile*), al cărui sens „persoană care a aderat de curind la o cauză sau a intrat într-o grupare și e încă neinițiată deplin“ nu e considerat metaforă (ca în MLR, 133), ci o extindere denotativă a sensului etimologic „Persoană care a îmbrățișat de curind o nouă religie“. Sensul etimologic este atestat în limba română (cf. și DLR, VII, 1, p. 296) numai în reconstituirile din franceză ale lexicoanelor de la începutul secolului trecut, adevăratul sens preluat de limba noastră literară fiind acela „figurat“ care nici în franceză nu este considerat ca atare, ci ca o extindere denotativă a sensului propriu.

Găsim aceeași situație la verbul *avansă* (p. 190), considerat ca având două sensuri metaforice „(intrans.) a progresa, a înainta : (trans. și intrans.) a promova în muncă, în grad“, ambele reprezentând de fapt (cf. și DEX) evoluții semantice neutre preluate ca atare din franceză.

Extinderi semantice denotative sînt tratate ca metaforă în multe alte exemple (vezi și *privi*, *vorbă*, *vedea*, *apă* etc.).

Pe de altă parte se observă, în contextul înregistrării ca metaforă a unor simple extinderi de sens, lipsa unor reale metafore considerate ca atare în dicționare; e cazul lui *carantină* „izolare“ (notat ca sens figurat în DEX, p. 120) sau *cîrni* „Fig. A reveni asupra celor spuse, hotărîte, a nu mai face ce a spus, ce a hotărît“, în DEX, p. 159 (și în acest caz exemplele sînt numeroase³).

Aceste inegalități pun un semn de întrebare asupra observațiilor și concluziilor fondate pe grija manifestă pentru cantitate și statistică.

Oscilațiile sînt inerente într-o lucrare în care materialul de studiu, deosebit de vast, este reprezentat de cea mai sensibilă și subiectivă zonă semantică. Considerăm că la baza majorității inegalităților menționate (dincolo de aplicarea inegală a metodei de lucru) stă principiul conform căruia „tăria“, intensitatea metaforei ar fi determinată, în primul rînd (dacă nu cumva chiar și exhaustiv) de distanța dintre sensul propriu și cel figurat. Principiul respectiv este preluat de autoare de la aceia „care s-au ocupat de trăsăturile conotației prezente în textul artistic“ (p. 18), dar nu se ține suficient seama de faptul că nonartisticul presupune criterii aparte de apreciere. Astfel încît, dacă *uzul* unei metafore are o importanță relativă în cazul poeziei, pentru metafora „lingvistică“ el, *uzul*, este dominant și nu distanța noțională dintre sensurile propriu și figurat. La p. 285 întîlnim următoarele considerații: „Transferul metaforic cunoscut sub denumirea de sinestezie, bazat pe transpunerea senzorială, este destul de frecvent în limbă: *miros dulce*, *glas moale* etc. Asocierea senzațiilor apropiate într-o imbinare ca *miros dulce* nu creează o surpriză deosebită și ca atare astfel de secvențe nu sînt foarte colorate stilistic. În schimb, *glas moale* asociază senzații îndepărtate, stabilind relații sintagmatice a căror incompatibilitate semantică asigură vădite efecte conotative“. Subliniem că *dulce* este înregistrat în toate dicționarele ca avînd sensul al II-lea figurat, asadar metaforic conform MLR, cuprinzînd o serie de subsensuri utilizate și ele metaforic printre care acela referitor la mirosuri. *Moale*, în aceleași dicționare, e văzut conform *uzului* ca denotativ atunci cînd se referă la sunete (situația e preluată, de altfel, din latină, unde *mollis*, -e are frecvente și denotative utilizări de tipul *mollia verba*): Deci faptele stau exact invers decît sînt ele prezentate în citatul de mai sus. Repetăm, în acest caz nu subiectivitatea cercetării sau a receptării creează respectivele inadvertențe, ci premisa teoretică de la care s-a plecat,

Cristina Florescu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide“
Iași, str. Codrescu, nr. 2.

³ Menționăm, printre altele: *acid*, -ă „ironic; rău, răutăcios“, *cuc* „lucru extravagant“, *dictator* „persoană autoritară“ (lipsește din seria sinonimică *despot*, *tiran*, menționată în MLR la p. 142), *distanță* „a se deosebi, a se diferenția“, *distanță* „deosebire, diferență“, *expiră* „a muri, a pieri“, *ferment* „stimulent psihologic, social etc.“, *popîndoc* „copil mic“.

RICHARD SĂRBU, *Texte istroromâne și glosar*. Cu un studiu introductiv *Istroromâna — art*, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara, 1987, 124 p.

Lucrarea are, cum arată și titlul ei, trei părți: un *studiu introductiv* (p. 1—24), o *culegere de texte* (p. 25—70) și un *glosar* (p. 71—124). Toate sînt valoroase prin diversitatea informațiilor privind starea actuală a dialectului istroromân, prin natura textelor (este vorba de „teme din viața de toate zilele”, p. 22) și prin bogăția lexicului glosat.

Autorul a făcut anchete directe, în 1982, în Jeliân și Sușnievița, „cele două localități reprezentative pentru cele două ramuri ale istroromânilor” (p. 1), dînd o lucrare cu ajutorul căreia cercetătorii își pot completa și aduce la zi cunoștințele despre acest idiom. Lucrarea confirmă și îmbogățește informațiile din cercetările anterioare ale lui Emil Petrovici și Petru Neiescu. De altfel, unii informatori, așa cum reiese din textele respective, își amintesc de acești doi cercetători ca și de alții care au vizitat satele istroromâne.

Vom reține aici cîteva din ideile ce se desprind din lucrarea lui Richard Sărbu. Autorul constată că în Jeliân elementele vechi s-au păstrat mai bine decît în Sușnievița. Pînă în deceniul al treilea al secolului nostru localitatea Jeliân a fost, de altfel, mai izolată. Scăderea populației istroromâne este aici mai lentă. În 1913 existau 674 de jeliâneni, în 1964 existau 500, iar acum, Richard Sărbu numără circa 400 de locuitori, care trăiesc compact, nu împrăștiați, în 102 numere de casă. O dată ce graiul din Jeliân se vorbește nu numai acasă, ci și în alte împrejurări, el nu are încă un „rang familial”, fiind, cum remarca și A. Kovačec, „limba satului”. Richard Sărbu precizează, de altfel, că „istroromânul mai vîrstnic ori mai tînăr, bilingv prin excelență, are o conștiință lingvistică bine conturată, dovedind în fapt că a „cuvîntă po nâsu, po jejânsk'i” înseamnă cu totul altceva decît a „cuvîntă po hrvâtsk'i” (p. 3).

Cu textele culese autorul a putut constata că frecvența cuvintelor străine în istroromână este mult mai redusă decît cea a cuvintelor latine păstrate. Statistica făcută de autor pe baza unor texte din volum arată că la un text de circa 3 000 de cuvinte, cam 1/3 sînt de origine croată sau slovenă și 2/3 de origine latină. Așadar, lucrarea „ilustrează că ponderea în textul istroromân actual pe teme cotidiene o deține lexicul vechi românesc” (p. 17). Persistența acestui idiom se observă în special la nume, pronume și verb. Ni se pare interesantă remarca autorului că formele de conjunctiv cu morfemul, de origine croată, *néca* „în prezent...” sînt mult concurate de construcții cu infinitivul, care sînt bine fixate în istroromână”, ca în exemplele: „Ș-atînc a verit *spûre*”; „Verit *merindă*!” (p. 6).

Istroromâna nu este, așadar, o limbă care moare. Ea este „un model de idiom de tip românesc care a opus și opune o rezistență, mai ales prin sistemele sale fonologic și morfosintactic, la o puternică presiune aloglotă (croată, slovenă, italiană), manifestată secole de-a rîndul” (p. 2).

Bineînțeles, autorul acordă spațiul cuvenit și influențelor străine și mai ales, cum era și firesc, celor slave. Observațiile sale confirmă unele constatări mai vechi sau adaugă altele noi. Să reținem cîteva:

1. Generalizarea formelor neutre ale adjectivului și adverbului în anumite construcții: „*Će-ĭ de novo*?” (p. 9).
2. Forme croate impuse la vocativ, mai ales la cuvintele de împrumut: *Cume!* *Sinco!*, dar și *fetife!* (p. 10).
3. Acceptarea unor construcții din limba oficială, neadaptate la sistemul istroromân: *âpala plûl'a* „aprindere de plămîni”, *više Yûdi* „mai mulți oameni” (p. 18).
4. Crearea de construcții mixte: *stâra jârca* > *stâra besëreca* > *betâra besëreca* (p. 19).
5. Separarea auxiliarului, în frază, de verbul de bază „cum am jo cuvîntăt”: „mislês c-oj și âstaz mêre în peînt lucrâ” (p. 9).
6. Frecvența elipsei: „Cum am jo cuvîntăt, av și jeli” (p. 9).

Autorul arată că influențele străine abundă în lexic, topică, elemente suprasegmentale, nu însă și în fonologie și morfosintaxă. Multe din elementele aloglote sînt adaptate sistemului lingvistic istroromân. În anumite situații „elementele vechi istroromâne impun structurilor mixte caracterul lor romanic, ordonînd materialul slav în spiritul lor conservat de-a lungul veacurilor” (p. 14).

Cititorul poate, așadar, să-și dea seama că istroromâna se va folosi încă multă vreme, că acest idiom nu se va dezagrega sub presiunea influențelor străine, ci va supraviețui, cum spunea autorul, „cu ultimii vorbitori” (p. 14).

Lucrarea lui Richard Sârbu, care cuprinde cea mai întinsă culegere de texte istroromâne, după cea din 1959 a lui Traian Cantemir, este un instrument de lucru prețios pentru cei care studiază specificul dialectului istroromân în etapa actuală.

Ștefan Giosu
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza”
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

EMIL PETROVICI, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*. Redactori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1988, 428 p. [Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară] (multiplicat)

Planificate să apară ca primă parte la ALR II, *notele introductive* (referitoare la localitățile anchetate și la informatorii folosiți, cu observații privind transcrierea fonetică, cu unele însemnări legate de desfășurarea anchetei etc.), elaborate de către Emil Petrovici, anchetatorul și autorul ALR II, se publică acum, la Cluj-Napoca, prin efortul unor pasionați și competenți dialectologi, care-și dedică de multă vreme o mare parte din activitate cercetării și valorificării materialelor din ALR, rămase în manuscris: Doina Grecu, I. Mării și Rodica Orza. (I. Mării, în calitate de coordonator, a conceput structura volumului prezentat, normele de redactare și a efectuat revizia finală.)

Este o întreprindere cu implicații majore pentru cunoașterea și interpretarea corectă a *Atlasului*, un fapt ce introduce cititorul și specialistul în laboratorul intim al unei lucrări de o mare valoare.

Volumul are la bază răspunsurile primite din 85 de localități la primele 60 de întrebări ale *Chestionarului* ALR II, comune cu cele ale *Chestionarului* ALR I, la care redactorii adaugă, inspirat, *notele fonetice* și cele de *jurnal*, redactate de către Emil Petrovici.

Informațiile primite în anchete sînt structurate în capitole, cărora li se adaugă unele *note* ce aparțin redactorilor. Aici, pentru fiecare localitate, pe baza lucrării *Recensămîntului general al populației României (din 29 decembrie 1930)*, vol. II și IX, București, 1938, 1940, sînt verificate și corectate atît datele privind numărul locuitorilor și al caselor, cit și componența etnică a populației. De asemenea, în *notele* editorilor, apar adesea completări, precizări și explicații utile aduse textului original.

Prima parte a *Introducerii* la ALR II înregistrează informații privind localitatea anchetată: numele oficial, popular, de batjocură și colectiv al satului respectiv, numărul locuitorilor, ocupația acestora, relațiile lor cu oamenii din alte părți etc., răspunsurile primite la un număr de 27 de întrebări.

Capitolul al doilea prezintă date referitoare la informatorii folosiți în anchete, pe baza materialului provenit din 15 întrebări: numele și prenumele informatorului, vîrsta, ocupația, școala urmată, notații privind familia acestuia etc. Tot aici figurează și numărul întrebărilor din *Chestionar* la care acesta a răspuns.

Partea următoare cuprinde răspunsurile la 6 întrebări (una din afara chestionarului introductiv, întrebarea nr. 4 507), înregistrînd nume de familie, prenume și porecle / supranume. Pentru localitățile din afara teritoriului actual al țării au fost menționate și toponimele (răspunsurile primite la întrebările 17—22). Materialul toponimic înregistrat în toate celelalte localități a fost redactat separat și este publicat în acest tom al „Anuarului”. Antroponimele și numele de locuri, în majoritatea cazurilor, sînt transcrise fonetic (mai rar, literarizate) și uneori, mai ales la porecle / supranume, apar unele explicații care ușurează înțelegerea numelui.

Ultimele două capitole redau cu exactitate *notele zilnice (jurnalul)* și cele *lingvistice (fonetice)* așa cum au fost consemnate acestea de către Emil Petrovici în timpul anchetei sau după efectuarea ei.

Pentru cine nu a consultat pînă acum măcar sumar manuscrisele din ALR II, păstrate în arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, volumul acesta constituie o adevărată surpriză, dacă ne referim, mai ales, la ultimele două părți ale *Introducerii* (*Notele fonetice* și *Jurnalul*).

Acestea, dar în mod special *Notele* (lingvistice), frecvente și destul de amănunțite, aproape pentru fiecare localitate anchetată, atestă, în primul rînd, fenomenele caracteristice ale graiului respectiv.

O atenție deosebită a acordat însă Emil Petrovici *foneticii*, urmărind schimbările condiționate și necondiționate ale unor sunete, arhaisme, inovațiile și influențele sesizate în grai, deosebirile care există între pronunția bărbaților și cea a femeilor etc.

Dăm, spre exemplificare, unele dintre acestea : „Femeile au *é, g* (rar *š, ž*), pe cind bărbații au de preferință *š, ž* (rar *č, ģ*)” (pct. 365, Ciocănești — Suceava, p. 207); „Femeile palatalizează totdeauna labialele. Bărbații evită palatalizarea” (pct. 514, Coropcenii — Iași, p. 224); „De la femei am auzit de obicei pe *ă* pro tonic pronunțat *a*: *flamînd*” (pct. 2, Pecenișca-Caraș-Severin, p. 4); „Rotacism numai *pără, pâr la* și falsa regresie *măzîn/șie*” (pct. 95, Scărișoara — Alba, p. 50); „Femeile rotacizează mult mai des ca bărbații..., palatalizează labialele mult mai consecvent..., păstrează cuvinte caracteristice moștești care tind să dispară în graul bărbaților” (*ibidem*, p. 53); la Poiana Sibiului „3 straturi de limbă”, exemplificate prin : *luk(i)* și *lukl(i)* în vorbirea femeilor, *lupk(i)*, „s-ar fi zis mai demult”, și *lup(i)*, formă recentă (pct. 130, p. 74): „*st+e* a devenit *st*: *lește*” (pct. 141, Micăsasa — Sibiu, p. 81): „*u* și *i* finali sînt adesea sonori, cu toate că reduși”, iar „*a* din diftongul *ia* e închis” (pct. 172, Arpașul de Jos — Sibiu, p. 93); „Dialectul tinde spre *z...*, spre pierderea formelor *pl, bd* > *p, b*. Se păstrează însă *š, ž* (*ci, gi*) și *č, ģ* (*ch, ghi*)” (pct. 228, Toplița — Harghita, p. 143); „Dentalele și velarele sînt puternic palatalizate înaintea lui *e, i*” (pct. 250, Petreștii de Jos, p. 150) etc., etc.

Deși observațiile de ordin fonetic predomină, se întâlnesc și unele notații privind morfologia : „Articolul singular masculin e *-ul* sau *-ul(u)* sau *-uly* sau chiar *-ulu*. Numai în frază devine de obicei *-u*” (pct. 95, Scărișoara — Alba, p. 50); „...cei din Ghețar formează aoristul în mod cu totul arhaic : *mînceiu, mîneaş, mîncă, mîncămu, mîncatu, mîncară*” (*ibidem*, p. 53); „Persoana a III-a plural a indicativului prezent este identică cu persoana a III-a singular” (pct. 182, Cernatu — Brașov, p. 98); La Zăbala „se zice *ar vînt, s-ar da*=au venit, s-au dus” (pct. 192, Covasna, p. 103); „La Roșia foarte des la masculin singular și plural nu se deosebesc formele articulate de cele nearticulate : 6 507: *cărbunării*=cărbunar și cărbunarul; 6 481: *boldăși*=negustori și negustorii” (pct. 310, Roșia — Bihor, p. 171); „...întrebuintarea formei persoanei a treia din singular pentru persoana a treia din plural la toate conjugările și toate timpurile” (pct. 705, Pîua Petrii — Ialomița, p. 268); existența perfectului simplu (pct. 833, Petrila — Hunedoara, p. 315).

Tot în legătură cu problemele de limbă, trebuie subliniat faptul că în întreg volumul se întâlnesc nenumărați termeni (forme lexicale) proprii localității anchetate (sau unei zone mai mari); unii dintre ei necunoscuți dicționarelor sau atestați sporadic. Iată cîteva dintre aceștia : *cociși* „cărăuși”, *carpenării, măurît, păor, țaran, plugar* (pct. 2, Pecenișca-Caraș-Severin); *cîrciay* „guleior”, *vănnăr* „rotar” (pct. 27, Glimboca — Caraș-Severin); *băcele* „băcitele” (pct. 172, Arpașul de Jos — Sibiu); *cocurile* „gogoase”, *păncove* „clătite groase de un degét”, *pocruță* „chilimuri”, *chindeaună* „șterguri” basmale, *ciuslă* și *suslă* „rămășițele de la fierul rachiului”, *cîmpoieturi* „strigături”, *bătân* „instrument pentru bătut băteala”, *mărhăi* „vite”, *galții* „orătării” (pct. 219, Prundu Bîrgăului — Bistrița-Năsăud); *vranîță* „poartă”, *deloreni* „delureni” (pct. 272, Bieu Mare — Maramureș); *economi* „plugari”, *băteși* „lucrători la carieră” (pct. 250, Petreștii de Jos — Cluj); *ștețăr* „lucrător la pină”, *diunidiucă* „pichere”, *diunidiuc* „picheroi”, *tucă* „curcă”, *boldăși* „negustori” (pct. 310, Roșia — Bihor); *țărămărn, țărămărn* „dulghier” (pct. 349, Groși — Maramureș); *bulcă* „nevastă tinăără”, *bule* „țată”, *tati, tate* „tată”, *brădiș* (pct. 769, Ștefăneștii de Jos — Ilfov) etc.

Alteori apar caracterizări generale asupra graiului din localitatea unde s-a efectuat ancheta sau dintr-o altă învecinată. Iată un exemplu concludent : „Mie, graiul din Săcele îmi face impresia unui grai muntenesc, chiar și vorbit de bătrîni. Îmi vine a crede că dialectul săcelean vechi avea cam aceleași caractere ca cel de azi, doar că avea palatalizarea labialelor, care azi dispারে” (pct. 182, Cernatu — Brașov, p. 98).

Destul de des, în timpul anchetelor, mai ales în *Jurnal*, Emil Petrovici a notat observații nu numai cu caracter lingvistic, ci și altele, legate de istoria satului (vechimea, originea numelui etc.); ocupațiile oamenilor; situația economică și culturală a localității; obiceiuri, tradiții etnografice și folclorice (nunta, druștele, tovarășia fiăcărilor la Crăciun și Anul Nou; vezi p. 122, 130, 136) etc.

În acest sens, iată cîteva fragmente de texte despre : *port* : „Portul fetelor e în plină modificare. Imită pe cel de la Săliște. Cel vechi [este] cu o lotă cu broderii roșii, cel nou, cu două catrințe negre. E interesant acest ascendent al sibiienilor asupra făgărășenilor” (pct. 172, Arpașul de Jos — Sibiu, p. 93; vezi și p. 9, 161, 199 etc.); *vechimea (originea) localității* : „Un moșneag profund că un strămoș de ai lui, nu știe cînd, demult, a venit din Ardeal la Coropcenii cu alți 6 tovarăși (7 familii). Aici au găsit numai 3 case. Din aceste 10 familii și din altele care s-au adunat din toate părțile s-a format satul” (pct. 514, Coropcenii — Iași, p. 223); „Toți spun că strămoșii au venit din Transilvania. Unii spun [că] din Corbu, alții, din Prundu Bîrgăului. Palatalizarea dentalelor ar putea fi un indiciu al originii lor ardelen. Se prea poate însă că numai unele familii au venit din Ardeal” (pct. 551, Pipirig — Neamț, p. 242); *numele localității* : „Numele de Marginea trebuie că îl are satul de la faptul [că] de aici încep pădurile și munții. Cu excepția Suceviței, este ultimul șat înspre munți. Așezările măluruse din munți trebuie că sînt

de o dată mai recentă, astfel că acum câteva veacuri de la Marginea pînă în Maramureș n-a fost nici o așezare omenească" (pct. 386, Marginea — Succava, p. 217); *ocupația locuitorilor*: „Cio-bănițul e în mare cinste la dîșii. «La măsură», cînd se întovărășesc. e o adevărată sărbătoare... Cîștigul principal îl au din exploatarea pădurilor. Sînt plutasi, lucrători de pădure, dar și întreprinzători de exploatare. Au o cooperativă forestieră" (pct. 365, Ciocănești — Succava, p. 208); „Locuitorii, care își zic *farcenti*, sînt agricultori, lucrători la cariere sau cărăuși, transportînd trunchiuri de pe plute sau pietriș din Siret la Tecuci. De asemenea, unii lucrează la o fabrică de cherestea din apropierea localității" (pct. 605, Furcenii Vechi — Galați, p. 252); *situația economică*: „În sat, sărăcie cu toate că au fost împroprietăriți cu 5 hectare. Aproape toți mîncă numai mîmăligă. Totuși, fetele (și flăcăii) fac lux. Se îmbracă orășenește" (pct. 872, Măceșu de Jos — Dolj, p. 330).

Alit *Jurnalul*, cit și *Notele* scot în evidență nu numai meritele științifice ale lui Emil Petrovici, de scrupulos cercelător și recunoscut specialist în domeniul lingvisticii, în general, și al dialectologiei, în special (unele note constituie adevărate microarticole de fonetică dialectală), de subtil observator al aspectelor sociale, culturale și politice ale vremii, ci și calitățile sale, poate ne bănuite și puțin cunoscute, de rafinat stilist, de literat. Printre observațiile strict științifice, comunicate cu sobrietatea specialistului, în fraze precise, ca într-un studiu de istoria limbii române sau de dialectologie, se întîlnesc, pe parcursul întregii lucrări, nenumărate fragmente și chiar pagini întregi, de „jurnal literar“, de autentică literatură, în care frumusețea și sensibilitatea stilului incintă prin plasticitatea imaginilor și a frazei melodice. Dăm un exemplu, ales la întîmplare: „Conacul îmi este în casa de adăpost a TCR-ului (vreo 1 100 m altitudine). Jur împrejur, pădure de molid ce pare nemărginită și pustie. Totuși, de la 500 la 500 metri este cite o poiană cu 2—3 case de moși. De fapt sînt aici în mijlocul satului. Dacă ascuți bine, se aude, dincolo de perdeaua de molizi, vorba vecinilor și fișitul coaselor (se taie finul). Seara chiuiesc dintr-o poiană într-alta, se mîină cu strigăte vitele la adăpost sau acasă, fetele (și femeile) zîc în tîlnic. Vuiește pădurea de zarva atîtor oameni. La această altitudine (sînt cătunuri — *cringur(i)* — și mai la munte), în pădurile seculare de molizi, trăiesc aici mii de oameni. După ce s-a întunecat, liniștea imensă a pădurii e turburată numai de sunetul melodice al cite unui tîlnic" (pct. 95, Scărișoara — Alba, p. 51). Sau altele, la fel de elocvente: „Lucrez la primărie, în sala de consiliu. Toată ziua se perindează țărani pe la masa mea; sînt curioși ce pot face cu atîtea notițe ce iau. Prezența lor e foarte utilă: îl controlează pe subiect și-l completează. Cîteodată însă mă împiedică să lucrez, mai cu seamă cînd încep să se plîngă de ieftinirea bucatelor și de impozetele cele mari. Mă simt foarte stingherit supt ploaia întrebărilor lor. Cine a ieftinit bucatele? Aceasta e întrebarea ce o pun mai des. Li se pare că există o conspirație împotriva lor: guvernul, domni, negustorii de cereale s-au înțeles să scadă prețul bucatelor, ca să-i exploateze pe dîșii" (pct. 316, Sînnicolaul Român — Bihor, p. 175): „Casa e mare, spațioasă, curată. Mobile de la oraș. După ce ai văzut aranjamentul cochet din casă, te surprinde aspectul primitiv al gospodăriei. Garduri scunde de nuiele la curte, graiul mic, acoperit cu stuf, uneltele lăsate ici-colea prin curte, căci sură nu prea există prin sat. Vitele sînt mici, pipernicite. Țăranii aceștia îmbrăcați ca niște burghezi, ale căror femei fac un lux ruinator cu toaletele (ciorapi de mătasă etc.); au o gospodărie de sălbatici" (pct. 705, Piuța Petrii — Ialomița, p. 271).

Publicarea *Introducerii* la ALR II își relevă competența deosebită și prin aceea că datele consemnate aici pot fi comparate cu acelea înregistrate în anchetele pentru NALR. Un studiu în acest sens ar descoperi lucruri interesante privind aspectul social, cultural și demografic al localității, schimbările survenite în sistemul antroponimic și toponimic, în cel fonetic, gramatical și lexical al graiurilor. S-ar stabili cu exactitate ce trăsături lingvistice s-au păstrat, care sînt elementele novatoare, ce rol a avut în evoluția graiului limba literară, care sînt meritele mijloacelor moderne de culturalizare în această direcție.

Concepută și realizată cu minuție și rigoare de către cei trei lingviști clujeni, pe baza unor principii editoriale adecvate, ediția de față pune la îndemina cititorului un material valoros, în primul rînd de natură lingvistică, și aduce în circulație fapte ca și necunoscute, care au meritul de a întregi datele pe care ni le oferă volumele tipărite din ALR II.

Ion Nuță

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2

Chestionarul Atlasului Lingvistic român II, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Emil Petrovici și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1988, 432 p. [Universitatea din Cluj-Napoca] (multiplicat)

Rămăs în manuscris, *Chestionarul ALR II*, elaborat de către Emil Petrovici în vederea realizării anchetelor pentru *Atlas*, apare publicat acum pentru prima dată și este editat de cîțiva cunoscuți dialectologi clujeni: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad (coordonator, I. Mării) care „a gândit structura generală și particulară a ediției, a elaborat normele de redactare și, pentru a asigura ediției o unitate cît mai deplină, a efectuat revizia finală”, p. XXIII—XXIV: același editor a redactat *Cuvîntul înainte*, *Nota asupra ediției* și cele trei *indice* care compun *Anexa* volumului).

Prima parte a ediției cuprinde textul *Chestionarului*: *partea introductivă* (60 de întrebări, numerotate de la 1 la 60 de către editori, comune ambelor chestionare ale ALR) și *chestionarul propriu-zis*. Acesta din urmă reproduce textul de lucru redactat de către Emil Petrovici și folosit în cele 85 de anchete (același text a fost utilizat și în anchetele din sudul Dunării de către Ștefan Pașca și Th. Capidan) și cuprinde 4 800 „de poziții” (cum, pe bună dreptate, numește I. Mării așa-zisele întrebări), numerotate de la 2 001 la 6 800 (pozițiile 2 001—2 160 devin 6 801—6 960, deoarece în *Chestionarul ALR I* pozițiile sînt numerotate de la 1 la 2 160).

Pentru realizarea acestei lucrări se cuvine a evidenția efortul depus de autorii ediției în organizarea materialului și în prezentarea lui într-o formă accesibilă și utilă oricărui tip de cititori.

Subliniem, în primul rînd, faptul că, după textul fiecărei întrebări, urmează indicații privind publicarea, în cele 13 volume apărute pînă acum din ALR II, a răspunsurilor înregistrate. Astfel, se dă titlul hărții sau al MN, volumul în care apar, numărul hărții sau al paginii (la MN) etc. Aceste operații creează posibilitatea, deloc neglijabilă, de a afla exact *locul și felul* în care au fost redactate răspunsurile, de a ști precis cît material a fost publicat și cît se mai află încă în manuscris.

Ceea ce aparține în totalitate editorilor este ideea întocmirii unor *indice*, în primul rînd *Indicele problemelor anchetate*.

Acest *indice de materii* cuprinde probleme lexicale, morfologice, antroponimice și de diverse alte naturi (obiceiuri, superstiții, diferite înțelepciuni), dar înregistrează, în afara faptelor care au fost programate (subliniate în *Chestionar*), toate elementele componente ale propozițiilor sau frazelor formulate pentru a fi „traduse în grai” și prin care se urmărea, în mod expres, doar o chestiune de morfologie sau de sintaxă. Într-un exemplu ca *Purceii se pâlcesc la soare* (i. nr. 2 425), Emil Petrovici a notat nu numai răspunsul obținut pentru *se pâlcesc*, problema programată, ci a notat și răspunsurile pentru *purceii* și *soare*, termeni inventariați acum în acest indice. Indicarea numărului întrebării, care urmează imediat după problemele incluse în indice, dă o imagine globală asupra frecvenței unor termeni care au suscitat interesul anchetatorului și, în același timp, înlesnește munca cititorului care urmărește în întreg materialul din ALR II o anumită problemă sau un anumit termen.

Operația aceasta presupune o muncă deosebită, chiar dacă ne gîndim numai la faptul că a fost necesară o lectură integrală și continuă a întregului material pentru identificarea tuturor problemelor, ca să nu mai amintim de obligativitatea lecturii paralele a chestionarului și a fișelor înregistrate, la individualizarea noțiunilor etc.

Ultimele trei părți ale volumului sînt grupate în *Anexe*: *Indicele denumirilor latinești din textul chestionarului*, *Indicele hărților fonetice și morfologice interpretative* și *Sumarul chestionarului*.

Privită în ansamblu, ediția de față este o realizare certă, o editare care se impunea, pentru a facilita cunoașterea directă a unuia dintre cele mai valoroase chestionare dialectale și, datorită acestui lucru, a putea interpreta corect răspunsurile înregistrate în anchete.

Textul publicat nu este doar o simplă reproducere a manuscrisului. Editorii au știut să rezolve situațiile mai complicate și unele probleme nu îndeajuns de clarificate, ușurînd astfel munca acelor care cercetează și utilizează materialul din ALR II, mai ales pe cel nepublicat.

Publicarea chestionarului pune la dispoziție specialistului un instrument de lucru incontestabil, util și astăzi pentru efectuarea unor anchete, dacă ne gîndim la bogăția și la varietatea întrebărilor („pozițiilor”) care-l alcătuiesc, la faptul că, datorită acestor lucruri, poate fi considerat superior aceluia după care s-au făcut și se fac anchetele dialectale pentru NALR.

Tipărirea *Chestionarului ALR II* reprezintă în dialectologia românească o realizare demnă de reținut, iar munca competentă depusă de editori, pentru publicarea acestei lucrări, merită a fi subliniată elogios.

Ion Nuță

Chestionarul Atlasului lingvistic român I, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Sever Pop și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator : I. Mării, Cluj, 1989, 148 p. [Universitatea din Cluj] (multiplicat)

Tipărirea pentru prima dată a *Chestionarului ALR I* a avut loc la scurt timp după ce, în 1988, apăruse publicat cel al ALR II. Este un fapt demn de semnalat, așteptat de multă vreme de acei care cercetează dialectele și graiurile românești, o apariție care se impunea. Autorii acestei lucrări sînt aceiași dialectologi clujeni, care au editat și *Chestionarul ALR II* (Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad), iar principiile care au stat la baza redactării sînt aproape identice cu cele ale volumului precedent.

Chestionarul ALR I cuprinde cele 60 de întrebări introductive, comune ambelor atlase (*ALR I* și *ALR II*), la care se adaugă un număr de 2 160 de „poziții” redactate de către Sever Pop, numerotate de la 1 la 2 160, cu care autorul a realizat cele 310 anchete dialectale.

Ca și în cazul editării *Chestionarului ALR II*, în volumul pe care-l discutăm editorii au menționat modalitățile prin care a fost redactat materialul publicat. Astfel, după enunțul întrebării, se fac trimiteri exacte (titlul, volumul și numărul hîrții) pentru problemele publicate în cele 4 volume din *ALR I* apărute pînă în prezent: *ALR I/I*, *ALR I/II*, *ALRM I/I*, *ALRM I/II*.

Ediția cuprinde, de asemenea, *Indicele problemelor anchetate* (indice de materii, în care articolele au fost realizate de către toți autorii ediției) și o *Anexă*, redactată de către I. Mării, în care sînt incluse *Indicele denumirilor latinești din textul chestionarului*, *Indicele hîrților fonetice și morfologice interpretative* și *Sumarul chestionarului*.

Cuvîntul înainte și *Nota asupra ediției* sînt semnate de către I. Mării, coordonatorul ediției, cel care a făcut acest lucru și pentru volumul ce cuprinde *Chestionarul ALR II*. Aici se fac unele precizări legate de tehnica redactărilor, se dau cîteva amănunți privind structura chestionarului și se poartă discuții pertinente referitoare la conținutul acestuia.

Trebuie subliniată și aici importanța publicării *Chestionarului ALR I*, valoarea și actualitatea sa în contextul general al dialectologiei, rolul pe care îl are încă acesta pentru efectuarea unor anchete dialectale.

Apreciem, de asemenea, încă o dată, munca plină de pasiune a cercetătorilor clujeni, rigoarea și competența cu care au alcătuit această ediție, care pune în circulație un important instrument de lucru pentru specialiști.

Ion Nuță

V. FRĂȚILĂ, *Gratul de pe Tîrnave. Texte și glosar*, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara, 1986, 274 p. (multiplicat)

Lucrarea de față este o completare firească a unei cărți mai vechi a aceluiași autor, consacrată unui anumit tip de grai și intitulată *Probleme speciale de dialectologie. Gratul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timișoara. Tipografia Universității, 1982. Monografia aceasta, realizată pe baza unor anchete efectuate în 17 localități ale județelor Alba și Sibiu, urmează modelul clasic al unor astfel de scrieri, cuprinsul fiind elocvent în acest sens : *Introducere* (cu sumare date privind istoricul localităților și metoda de cercetare a materialului înregistrat), *Fonetica, Observații asupra sistemului fonologic al graiului, Morfologie și sintaxă, Formarea cuvîntelor, Lexical*. Un capitol de *Concluzii* devine interesant prin aceea că autorul propune, „pe baza unor noi criterii, o nouă repartiție dialectală a dacoromânei” (p. 1).

Volumul pe care îl discutăm acum își justifică întru totul apariția și el aduce pe prim plan fapte concrete, care vin să susțină partea teoretică (cu caracter lingvistic) expusă încă din 1982.

Așa cum reiese și din titlu, cartea cuprinde două părți bine structurate.

Prima (p. 5—231) include un număr de 152 de *text. dialectale*, care provin din 16 localități ale celor două județe amintite mai înainte (*Cetatea de Ballă, Feisa, Jidvei, Bita, Lunca Tirnavet, Icolod, Sincel, Valea Lungă, Lodroman, Glogonef, Cergău Mic, Cergău Mare, Crăciunelu de Jos, Bucurdea Grînoasă și Mihaiț*, toate în județul Alba : *Micăsasa*, județul Sibiu : lipsește, dintre localitățile incluse în prima lucrare, *Pănade* — Alba), înregistrate în perioada 1970—1972 (cîteva texte din Sincel, în anii 1960 și 1964). Majoritatea textelor sînt inedite, cu excepția unui număr infim (șase), care au mai fost publicate, de către același autor, în *Culegere de texte dialectale și glosar*, Timișoara, 1974, p. 37—53, și apoi reproduse în volumul *Texte dialectale și glosar*, Timișoara, 1981, p. 67—89.

Sînt transcrise fonetic texte reprezentative, majoritatea dintre ele urmarea unor convorbiri fixate de către anchetator (*texte lemălice*), referitoare la diferite indeletniciri (lucrul cîmpului, cum se lucrează la cîmp și la vie, fabricarea vinarsului, cum se face piinea, despre treierat, războiul de țesut etc.) sau la unele obiceiuri și tradiții (șezătoarea, nunta, elaca, cununa, Anul Nou etc. ; sînt transcrise, de asemenea, și unele producții folclorice : strigături, doine, colinde, cîntecul cununei ș.a.). Importanța acestora constă în aceea că, prezentînd în special fapte din diverse terminologii, ele pot oferi cu ușurință material lingvistic comparabil.

Celelalte texte, cărora autorul le-a acordat o atenție sporită, sînt acelea date spontan, pornite din inițiativa informatorului. Sînt „texte libere“ (întîmplări, amintiri etc.), pe baza cărora se pot face cu mai multă ușurință și mai aproape de adevăr, observații cu privire la morfologia și sintaxa graiului respectiv, se pot trage concluzii interesante referitoare la procedeele stilistice folosite etc. Iată cîteva titluri, pe care le considerăm ca reprezentative pentru această categorie de texte : *Despre Cetatea lui Ștefan cel Mare, Unirea cea Mare, Amintiri din al doilea război mondial, Despre Cetatea de Ballă, Anul 1848, Recrutarea feciorilor, Amintiri din primul război mondial, Inundațiile din 1970, Timotei Cipariu, 19 07, Despre cetatea Glogoveșului, Originea Scheilor, Amintiri din armată, Despre Ion Măiorescu, La Podul Mureșului în 1918 etc.*

Transcrierea fonetică are la bază sistemul de notare din ALR (și NALR) și rigorile metodologice folosite la alcătuirea unor volume de texte dialectale publicate (Oltenia, Muntenia, Porțile de Fier).

Importante prin valoarea lor lingvistică, lucru realizat alit datorită informatorilor, buni povestitori și cunoscători ai graiului pe care-l reprezintă, cit și anchetatorului, care a știut să dirijeze o muncă anevoioasă, în vederea realizării unei cercetări ample și exacte, textele selectate de către V. Frățilă reproduc fapte de limbă semnificative și realități proprii zonei anchetate. Ele constituie, în esență, prețioase contribuții la cunoașterea reală a unui grai, alăturîndu-se altor culegeri la fel de valoroase, datorită cărora faptele de limbă populară pot fi puse mai ușor la îndemîna specialiștilor, în vederea realizării unor opere ample privind istoria limbii române.

Ca o observație de amănunt, pentru că avem de a face cu un volum de sine stătător, amintim că, poate, trebuiau prezentate și aici unele date sumare despre istoricul localităților anchetate și cîteva amănunte despre informatorii folosiți, deși ele apar în lucrarea publicată în 1982.

Glosarul (p. 232—269), cea de a doua parte a cărții, cuprinde, în general, elemente lexicale caracteristice graiului din zona anchetată și este întocmit pe baza textelor culese de aici.

El înregistrează cuvinte, sensuri, locuțiuni și expresii neatestate în dicționare sau atestate, dar învechite, dialectale fără precizarea ariei de răspîndire, rare, specifice unei zone restrînse, cu accent diferit etc.

Fiecare articol cuprinde : cuvîntul-titlu (redat în formă literarizată, cu indicarea accentului, ținînd seama de corespondențele cu limba literară ale particularităților fonetice din graiul studiat), indicațiile gramaticale, sensul, localizarea și, uneori, explicațiile etimologice.

În general, *Glosarul* respectă regulile de bază ale redactării unei astfel de lucrări, dar se pot face totuși cîteva observații, unele chiar de amănunt, menite, credem noi, să contribuie la o eventuală îmbunătățire, în cazul în care el ar mai fi republicat.

1. Unele cuvinte se regăsesc și în *Glosar dialectal. Valea inferoară a Tirnavelor*, publicat de V. Frățilă în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, tom. XXIX, 1983—1984, A, p. 265—319. Cuvintele inserate acolo trebuiau într-un fel marcate în volumul pe care-l analizăm, simpla menționare, dintr-o notă de la p. 3, că „o variantă mai amplă a *Glosarului* am publicat în...“ nefiind edificatoare. La un simplu sondaj, de exemplu, din cele 18 cuvinte de la litera A, doar, unul, *ajăr*, -uri, este nou, restul aparținînd în „Anuar“ la litera B, numai 10 cuvinte, din 31, sînt noi.

2. Alte cuvinte sau variante glosate caracterizează o arie dialectală mult mai întinsă, iar unele dintre ele se întîlnesc și în alte provincii decît Transilvania sau sînt proprii limbii literare. Ultimele ar fi trebuit înlăturate, iar pentru celelalte era necesar să se indice, pe baza dicționarelor și a unor lucrări de specialitate, și regiunile în care ele mai sînt atestate. Iată cîteva exemple : *adățmas, ai „usturoi“, agăst „august“, birsă, buhaț, cadă, căldare* „cazan de țuică“,

căni, căpătă, cărvă, ceasla, ciuhă, coace („Despre cînepă”) A ajunge la maturitate prin căldura continuă a soarelui („Nu se coc și alte plante ?), *cocleț, cordea* „coarda vitei de vie” (întîlnit în Dolj, Olt și Teleorman), *coșer, cofeț, cufăr, curechi, dărăb, dirjauă, gălușcă, grumar, hădărăg, îmblăciu, împărți, înturna, înveli* (mîreasma), *mereu* „fără răgaz”, *mierșă, moare, muiere, mumă, necăjit, omeni, pipă, poale, porț* „portaitoi”, *roadă, roșli, ruginil, -ă, sudul, șopru, șpirit, șterge* „a pleca”, *șol, ulluitură* „viță altoită”, *vinars, zdrobi* „rupt de oboscală” etc.

3. Unele probleme discutabile privesc sensul și etimologia unor termeni: *americană* denumeste și o varietate de struguri, chiar în zona Timnavelor: *ciodăbo* nu are nimic comun cu „struguri, vin de Chablis” și nici cu *ceasla* „struguri, vin de Chasselas (Franța)”, ci provine din magh. [muscat perlă de] *Csaba* „varietate de struguri”: *ciumurlău* (și *ciumurslău*) credem că provine din magh. *csömörleslo*; *ciumurlui* este format de la *ciumurlău*, dacă nu provine chiar direct din magh. *csömörleti*; *noăghibulgăr* nu are la bază germ. *Neuburgunder* (ceastă în nici un tratat de ampelografie), ci germ. *Neuburger* „varietate de struguri”; poate fi și o contaminare între magh. *nagy* „mare” și germ. *Burger* „varietate de struguri” (termen frecvent în Transilvania) sau provine direct din magh. *nagyburgundi* [kék] „varietatea de struguri”: *rizlu* (întîlnit în Transilvania și sub formă *rizzi*) poate fi o prescurtare din *rizlung* „riesling” (formă atestată nu numai în Transilvania), iar *rizli* nu este pluralul primei forme, ci tot o prescurtare de la *rizling*.

Aceste observații de amănunt, care se referă mai ales la *Glosar*, nu afectează cu nimic importanța lucrării. Cartea lui V. Frățilă reprezintă o contribuție de valoare în dialectologia românească și ea dă posibilitate specialiștilor, și nu numai acestora, de a cunoaște în amănunt un grai deosebit de interesant, dintr-o zonă lingvistică mai puțin studiată.

Ion Nuță

VASILE FRĂȚILĂ, *Lexicologie și toponimie românească*, Timișoara, „Facla”, 1987, 207 p.

Volumul lui Vasile Frățilă reunește studii și articole publicate anterior în reviste de specialitate și în volume colective apărute în țară sau peste hotare.

Lucrarea este structurată în două secțiuni: I. *Lexicologie* și II. *Toponimie*.

Prima parte este consacrată, în exclusivitate, unor *Note lexicale și etimologice* care cuprind cuvinte, sintagme și variante populare valorificate fie direct de pe teren (prin cercetări efectuate mai ales pe valea Timnavelor), fie din atlase lingvistice, culegeri de texte dialectale și folclorice, glosare regionale.

Sînt analizate atît unele cuvinte pe cale de dispariție, utilizate din ce în ce mai rar (*carî* „drag, scump”, în expresia *carî-carî, duios* „doritor”, *inepta* „a se arunca” ș.a.), cît și altele, care, deși cunoscute și întîlnite în lucrări de specialitate, își justifică aici prezența prin faptul că autorul le stabilește sensuri și etimologii noi, descoperă alte atestări (*bedă, branște, mașteră* ș.a.).

La fel de interesante sînt și comentariile făcute pe marginea unor cuvinte care nu au apărut pînă acum în dicționare, termeni proprii unei anumite zone din Transilvania, discutați acum, pentru prima dată, din punct de vedere semantic și etimologic: *bărătaie* „a avea de lucru”, „a avea necaz”, *branște* „frate de mîna”, *dezmadure* „a se dezmembra”, *fleși* „a zdrobi”, „a strivi”, *fuscă* „lujerul cepei cu sămînță” ș. a.

Referitor la prima secțiune a volumului avem de făcut cîteva observații, unele dintre ele, de amănunt.

În primul rînd, trebuie observat faptul că o parte dintre termenii cuprinși aici au fost discutați anterior, de către același autor, într-o formă sumară, stabilindu-se sensul și etimologia lor în articolul *Glosar dialectal. Valea inferioară a Timnavelor* (publicat în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tom. XXIX, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 268—319), fapt care ar fi trebuit consemnat. Iată lista acestor termeni: *abor, carî-carî, cion, cocenil, dăunos, dela, devocat, dodă, duios, festung, flămă, gestri, inepta, jeltă, lotru, lună* „lume, lumină”, *mașter, năminji, neblejnic, pîrca, plui, răsfunde, răz-boli, rost, sleblă, strîmbuț, tîrnosi, traștie. ūpa, vipt, vișchiie*.

Alte observații se referă cu precădere la faptul că aria de răspîndire a unor cuvinte depășește granițele Transilvaniei, iar cîteva au sensuri noi în alte provincii.

Mușală s. f. și adj. este întîlnit, izolat, și în Moldova (în județul Iași), denumind o varietate de struguri cu boabe mari, rare, de culoare albă-verzuie. Ca adj. apare pe lângă *ε. poamă* (*poamă mușală*) (vezi Ion Nuță, *Dicționar de termeni piticioli, I. Denumiri pentru soiuri de struguri*, Iași, 1989, p. 215—216).

Văralie, -ă cu sensul l. (despre poame) „care se coc mai devreme” are atestări mult mai vechi decît cele citate (din Ion Agirbiceanu și Ion Brad). Mai ales în Moldova, denumeste și o

varietate de struguri cu boabele mărunte, dese, de culoare albă-gălbuie sau neagră, care se coace devreme (*poamă vdratică, struguri vdratici*). Tot aici, și, izolat, în toată țara, cuvântul are și valoare de s. m. și f., cu atestări vechi, mai ales în *Chestionarele* lui B. P. Hasdeu și Nic. Densușianu (vezi Ion Nuță, *op. cit.*, p. 348). Cu sensul 2. (despre om) „vorbăreț, popular, „istef“ a fost atestat și în localități din județul Botoșani.

De asemenea, *verde* s. f. pl. „buruienii care se dau la vite“ se întâlnește la Dersca — Botoșani: *fleşi* „a zdrobi, „a strivi“. Înrudit cu *a se cofleşi* „a se muia“, poate fi apropiat și de alte cuvinte cu același sens, frecvent întâlnite în Moldova: *fleşti, fleșcăi, fleșcăi*; *luna ochiului* „pupilă“ este atestat și în Moldova (cf. *NALR. Moldova și Bucovina*, I, h. 23/518; Liveni — Manoleasa — Botoșani).

Secțiunea a II-a, *Toponimie*, este o urmare firească a primei părți și este consacrată, în primul rând, stabilirii etimologiei unor toponime, autorul aducând noi argumente, care au la bază o documentare vastă și o metodologie adecvată. Coautor la volumele *Dicționarul toponimic al Banatului*, deci un specialist format în această direcție, Vasile Frățilă reușește să întreprindă investigații demne de semnalat cu privire la evoluția istorică a toponimelor, stadiul lor actual, relațiile care există între acestea și apelative, rolul antroponimelor în explicarea unor nume de locuri, contribuția elementelor străine, în special slave, la formarea și fixarea unor toponime românești, depistarea unui strat autohton, dacic, mai ales în zona Tîrnavelor.

Doi dintre articolele cuprinse în această secțiune se impun prin aspectul lor teoretic. Primul, *Toponimie și istorie. Stratificări toponimice în zona Tîrnavelor*, evidențiază rolul de document istoric pe care îl are toponimia în situațiile în care nu dispunem de alte date, importanța care trebuie acordată studiului toponimelor minore alături de cele majore, rostul stratificărilor toponimice în prezentarea exactă a relațiilor populației românești cu diverse grupări etnice. Concluzia trasă evidențiază „autohtonismul românilor“ din zona Tîrnavelor, iar existența mai multor straturi toponimice (dacic, latinesc, slav vechi, peceneg, bulgăresc, maghiar, secuiesc, săsesc) sînt mărturiu „despre continuitatea neîntreruptă a populației băștinașă dacoromâne, peste care, sau alături de care de-a lungul secolelor s-au așezat diverse alte populații, unele asimilate complet (vechii slavi, bulgarii de la Cergău, pecenegii), altele (maghiarii și sașii) care se păstrează pînă astăzi alături de populația românească, întotdeauna majoritară“ (p. 117).

Cel de al doilea studiu consacrat unor probleme de ordin general, *Gustav Weigand și onomastica balcanică*, este o contribuție amplă și completă de istorie a lingvisticii. Sînt analizate aici aspecte ale onomasticii românești și balcanice, autorul inserînd date mai puțin cunoscute sau chiar inedite din activitatea lingvistului german.

Alf articol este consacrat istoriei cuvîntului *Padeș*, cunoscut în limba română ca nume propriu (toponim și antroponim) și apelativ. Impresionează aici documentarea riguroasă și logica expunerii. Pe baza unor fapte care conțin un real suport istoric, autorul aduce noi atestări ale cuvîntului cunoscut sub cele două ipostaze și stabilește, credem noi corect, etimologia toponimului *Padeș*, răspîndit în Banat, în Hunedoara, în Munții Apuseni și în Oltenia. Neacceptînd alte teorii exprimate anterior de către alți specialiști, Vasile Frățilă îl derivă din apelativele *padeș (pădis)*, *padej* „terasă, platou“, „șes“, „îpă“, „coastă“ (nu este exclusă nici posibilitatea provenienței sale dintr-un antroponim omofon), cuvinte de origine slavă veche (înrudite cu bg. *padeš*, scr., bg. *padež*).

Cele mai multe toponime sînt analizate în cadrul articolului *Toponimie bănățeană*, unde, pe baza unor atestări inedite din graiuri și a unor surse scrise de primă importanță (dicționare, documente, studii și articole de specialitate etc.) se stabilește etimologia unui număr de 18 toponime (majore, dar și altele de mai mică importanță) existente astăzi în Banat.

O atenție deosebită este acordată aceloră formate pe teren românesc și care au la bază fie un apelativ (*Așcura < așcur*, -ă, existent și la aromâni, cu sensul de „aspru“: *Băllățeaua < băllățeauă* „baltă mică“: *Băltina < băltină* „loc mlăștinos sau mocirlos“: *Călcada < călcadă* „un fel de floare de șiră“: *Jarnița < jarniță* „teren pe care a fost arsă pădurea“), fie un antroponim (*Bîrna, Jabăr, Jena, Jimbolie, Jupălnic*). De asemenea, în urma unei documentări la fel de pertinente sînt considerate a fi de origine slavă (slavă veche, bulgară, sîrbo-croată) cîteva toponime, proprii doar Banatului, cum ar fi: *Jarosina, Nădrag, Ofsenița, Plandiște, Poșoara, Povîrgina, Prilipeț, Prisia*.

Într-un articol special este discutată *Originea toponimului românesc Ibru*. Autorul, în urma unor demonstrații minuțioase, evidențiază faptul că toponimele românești *Ibru* „pot continua o formă dacică *Ibru sau una slavă veche *Ibru“ (p. 123). Vasile Frățilă admitînd deci, fără a putea demonstra, menținerea grupului -br- în românește, în elementele traco-dacice ale latinei, ignorînd astfel evoluția acestuia la -ur-.

În acest sens, Vasile Frățilă nu acceptă părerea lui I. Pătruț, care consideră că la baza toponimelor *Ibru* ar sta un antroponim (I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980, p. 79), idee împărtășită, dar necitată de către autorul studiului, și de Dragoș Moldovanu: „e de

preferat explicația dată de către I. Pătruț hidronimelor noastre, de la n. pers. *Ibru“ (Dragos Moldovanu, *Stratificarea genetică a toponimiei românești și problema continuității românilor*, 1, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, tom. XXIX, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 410). Cît privește opinia lui Simion Dănilă că am avea de a face, în cazul de față, cu „un apelativ (de origine slavă) neidentificat încă“ („Limbă și literatură“, vol. IV, 1988, p. 610), lucrurile sînt și mai incerte. Credem că, deocamdată măcar, este de preferat explicația lui I. Pătruț.

În legătură cu secțiunea de *Toponimie*, ne exprimăm regretul că autorul, din motive independente de voința sa, a lăsat în afara volumului o serie de studii valoroase, cu caracter teoretic sau care conțineau un bogat material factual (vezi lista acestor lucrări la p. 7—8, nota 13).

Folosind metode adecvate, care duc la rezultate dintre cele mai convingătoare, volumul lui Vasile Frățilă, *Lexicologie și toponimie românească*, reprezintă o contribuție valoroasă la studierea lexicului comun și a toponimiei românești. Culegerea în discuție, o selecție armonios încheagată, este nu numai o lucrare utilă specialiștilor, ci și una care se adresează unui cerc mai mare de cititori, încununînd munca perseverență a unui cunoscut specialist.

Ion Nuță

Lexicon der Romanistischen Linguistik (LRL), Herausgegeben von / Edité par Günter Holtus, Michael Metzger, Christian Schmitt. Band / Volume III. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart. Rumänisch, Dalmatisch / Istroromanisch, Friaulisch, Ladinisch, Bündnerromanisch / Les différentes langues romanes et leurs régions d'implantation de la Renaissance à nos jours. Le roumain, Dalmatien / Istroromanzo, Friulano, Ladino, Le romanche*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1989, 912 p.

Lexiconul de față, conceput să apară în opt volume, își propune să prezinte unui cerc larg de cititori aspectele esențiale ale genezei, evoluției și structurii limbilor romanice, să ofere informații de bază privind aceste idiomuri.

Primele două volume vor înfățișa istoria ramurilor romanisticii, metodologia studierii (vol. I), gramatica istorică-comparată a lor, generalități despre latină și particularitățile limbilor romanice, teritoriul pe care acestea s-au dezvoltat din evul mediu pînă la Renaștere (vol. al II-lea). Volumele al IV-lea — al VI-lea vor cuprinde descrierea amănunțită a unor limbi cum ar fi: italiana, corsica și sarda (vol. al IV-lea, apărut în 1988); franceza, occitana și catalana (vol. al V-lea); aragoneza (navara), spaniola, asturiana (leoniza), galiciana și portugheza (vol. al VI-lea). Volumul al VII-lea va discuta aspecte de contact, migrație, știința limbilor și unele probleme despre contrastivitate, clasificare și tipologie, iar ultimul (vol. al VIII-lea) va insera indicele și bibliografia.

Volumul care interesează cel mai mult lingvistica românească și pe care încercăm să-l prezentăm aici este cel de al III-lea, apărut la Tübingen, în 1989.

Exceptînd cîteva pagini de început, care cuprind *siglele, abrevierile* (pentru limbile latină, germană, franceză, italiană și română) și cîteva generalități privind ariile lingvistice (în acest sens, sînt reproduse și comentate sumar patru hărți, dintre care una înfățișează răspîndirea românilor în sud-estul Europei și este reprodusă după Theodor Capidan), volumul este consacrat unei probleme generale, care formează, de fapt, și tematica volumelor al IV-lea — al VI-lea, și anume, aceea legată atît de deosebirile care există între limbile romanice, cît și de teritoriul fixării acestora.

Cea mai mare parte a volumului al III-lea (p. 1—522) este destinată istoriei limbii române, evoluției și situației ei actuale. Sînt dezbătute și analizate problemele de bază ale lingvisticii românești, grupate în capitole judicios concepute, după fiecare parte fiind dată o sumară bibliografie.

Primele capitole (în paranteză vom menționa totdeauna numele autorilor și, uneori, date sumare despre componența articolelor) discută aspecte de fonetică și fonematică (foneme vocale, vocale și semivocale, diftongi și triftongi, foneme consonantice, neutralizări, restricții combinatorii, structura silabei etc.; Emanuel Vasiliu), chestiuni legate de intonație, prozodie (Lucreția Dascălu) și grafie (Johannes Kramer).

Sînt analizate apoi flexiunea (numele, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul; Valeria Guțu Romalo), formarea cuvintelor (sufixe, prefixe, compunerea, derivarea regresivă, conversiunea; Iancu Fischer), se poartă discuții despre „particule și modalități“ (Harald Thun), frazeologie (Dimitrie Copceag), lexicologie și semantică (Michael Metzger, Otto Winkelmann).

După diviziuni consacrate morfosintaxei (Maria Manoliu Manea), sintaxei (Sorin Stati) și lingvisticii textuale (Carmen Vlad), sînt discutate probleme esențiale legate de stilistică (stilis-

tica retorică, noua poetică; Ileana Oancea), tipologia textului (stilistică literară și lingvistică-stilistică funcțională, lingvistica textului, definiția textului; Lidia Sfirlea), lingvistica programatică (Jürgen Erfurt), limba vorbită și limba scrisă (Magdalena Vulpe), sociolingvistică (Mariana Ciolac), se dau unele date privind raporturile dintre limbă și mass-media (Heinuth Frisch).

În unele capitole se fac precizări legate de limbă și generații (vorbuirea copiilor, a tinerilor și a adulților, considerații privind limba populară și cea standard etc. : Lidia Sfirlea), limbă și sexe (Elsa Lüder), sînt dezbătute problemele limbajelor de specialitate (lingvistică, sport, muzică, chimie, matematică, biologie, fizică, astronomie, etnologie, medicină, transport etc. ; Wolfgang Schweickard) și a jargoanelor (Klaus Steinke). De asemenea, se poartă discuții despre diglosie și poliglosie (Thomas Krefeld, Christian Schmitt), normă și standard (Klaus Bochmann), legislație lingvistică (Klaus Bochmann), evoluția limbii (Rudolf Windisch), limbă și literatură (retorică și originea literaturilor romanice, epoca veche și literatura română, perioada modernă, noul sistem imaginativ, secolul al XX-lea; Ileana Oancea), istoria externă a limbii (o analiză amănunțită începînd cu secolul al XIV-lea pînă în epoca contemporană; Vasile Arvinte), limbă și scriere (scrierea cu alfabet chirilic și latin, studiile cu caracter normativ, alfabetul de tranziție, diverse sisteme de scriere, reforme ortografice, caracteristicile sistemului ortografic actual; Liviu Onu), istoria internă a limbii (fonetica și fonologie, morfosintaxa, lexicul) în perioada 1521—1780 (Klaus-Henning Schroeder) și în secolele al XIX-lea și al XX-lea ((Gerhard Ernst), etimologia și originea lexicului (elemente latine, autohtone, cuvinte de origine slavă, maghiară, germană, turcă, romanică etc., etimologia multiplă; Klaus-Henning Schroeder).

Următoarele părți sînt consacrate antroponimiei (antroponimie și onomastică, sensurile numelui propriu, istoria antroponimiei românești, denumirea persoanelor în română, prenume, hipocoristice și diminutive, porecle și supranume, nume de familie, pseudonime, nume românești de origine străină, nume de animale, antroponimie și gramatică, antroponimie și expresivitate; Lidia Sfirlea), toponimiei (local toponimie în cadrul onomasticii și lingvisticii, legăturile ei cu geografia, istoria, arheologia, etnologie, sociologia și psihologia, toponimia românească: microtoponimie, macrotoponimie, oiconimie, morfonimie, hidronimie, toponimie oficială și populară, stratificarea toponimică, toponimie și gramatică, elemente toponimice românești străine și toponime străine în România, toponimie și expresivitate; Lidia Sfirlea), ariilor lingvistice (dacoromâna: numele, numărul și teritoriul, statul politico-administrativ, individualitatea și varietatea dacoromânei; Matilda Caragiu Marioțeanu; aromână; Johannes Kramer: meglenoromâna și istroromâna; Wolfgang Dahmen), periodizării limbii române (de la limba latină la limba română, limba română comună, limba română preliterară și literară, româna modernă; Romulus Todoran) și variantelor ei (Rudolf Windisch), gramaticografiei (Adrian Turculeț) și lexicografiei (Otto Winkelmann).

Ultimul capitol, intitulat *Moldauisch*, este consacrat limbii române vorbite în Republica Moldova, cu referiri și la alte teritorii vecine acestei republici și populate tot de români (Klaus Heitmann).

Părțile care încheie volumul, trei la număr, sînt consacrate limbii dalmate și dialectelor istriote sau istroromane (cele care se întîlesc în peninsula Istria) (p. 522—562; Mario Doria, Flavia Ursini, Franco Crevatin), dialectului friulan (p. 563—645; Paola Benincă, Giovanni Frau, Giuseppe Francescato, Carla Marcato), ladinei (p. 466—763; Guntram A. Plangg, Giovan Battista Pellegrini, Vicenzo Menegus Tamburin, Johannes Kramer, Michael Metzeltin, Walter N. Mair, Dintler Kattenbusch, Luigi Heilmann, Edward F. Tuttle, Hans Goebel) și retoromanei (p. 764—912; Helmut Stimm, Karl Peter Linder, Ricarda Lijver, Hans Stricker, Andres Max Kristol, Georges Darms, Günter Holtus, Theodor Ebnetter, Florentin Lutz, Anna Alice Dazzi, Manfred Gross).

Deși volumul pe care am încercat aici să-l rezumăm reprezintă o realizare incontestabilă a romanisticii, totuși, referindu-ne la limba română, se impun cîteva observații și completări, unele chiar de amănunt, în ceea ce privește bibliografia în special, fără a știrbi însă valoarea de ansamblu a cărții.

Este surprinzător, de exemplu, că un specialist de talia lui A. Lambrior poate fi citat doar cu articolul consacrat palatalizării labialelor (p. 422), deși, este știut faptul că lingvistul ieșean a fost autorul unor studii fundamentale privind fonetica și morfologia istorică a limbii române, cu referiri de esență nu numai la limba latină, ci și la majoritatea limbilor romanice.

De asemenea, la nenumărate capitole, indicațiile bibliografice sînt prea „selective”, fiind citate adesea unele studii și volume de mai mică importanță în defavoarea altora, de reală valoare. Ne referim, în primul rînd, la capitolele consacrate antroponimiei, toponimiei și limbajelor de specialitate. La partea consacrată dacoromânei trebuia măcar amintit și *NALR, Moldova și Bucovina*, vol. I, lucrare apărută în 1987.

Realizat prin efortul comun al unui amplu colectiv de cercetare, care reunește specialiști din diferite centre științifice ale țării și din străinătate, materialul publicat alcătuiește un valoros compendiu de romanistică și reprezintă o lucrare care oferă date de o importanță majoră nu numai lingvisticii, ci și altor discipline înrudite.

Ion Nuță

Poezii italiene din secolul XX, antologie, traducere, prefață și note introductive de Marin Mincu, București, „Cartea Românească”, 1988, 602 p.

Volumul pe care îl prezentăm are ambiția să continue cele șapte secole de poezie italiană parcurse de *Antologia* („Albatros”, 1980), înalt apreciată, a regretatei Eta Boeriu. Florilegiul rafinatei italianiste clujene, propunându-și să oglindească dezvoltarea istorică a poeziei italiene atît sub raportul procesului de devenire a limbajului poetic cit și al prefacerilor anumitor forme metrice în care acestea se afirmă, a conturat măiestrit tabloul global al liricii italiene de la începuturi pînă spre amurgul secolului al XIX-lea, el devenind, încă de atunci, un prețios instrument de lucru.

C alegere din lirica de mare densitate spirituală cum este cea italiană contemporană, care să ofere publicului iubitor de poezie cunoașterea la zi a fenomenului poetic italian, era, prin urmare, absolut necesară.

Desigur, traduceri numeroase, parțiale sau în volum, din cei mai reprezentativi poeți italieni ai secolului actual, s-au făcut la noi de persoane competente, mai ales în ultimele patru decenii, și o asemenea alegere — chiar dacă cu unele goluri — exista, virtual, în conștiința cititorilor. Ea însă, ca act de sinteză a peisajului liric italian, trebuia să apară editorial, pentru a-i înlesni cititorului o orientare mai sigură în mișcarea idelilor vieții culturale a *Novecento*-ului, a secolului în care s-au produs cele mai înșelute opere și moduri poetice, un larg evantai și experiențe artistice, de la crepuscularism la futurism, de la manierism la ermetism, de la neorealism la experimentalism.

Antologia semnată de M. Mincu, — în a cărei reproducere de pe coperta exterioară, *Elasticitate* de Umberto Boccioni, inspirat aleasă —, transpare simbolic conținutul, — o materie în mișcare, deschisă și nedecantată încă istoricește, atrăgînd atenția prin amploare (46 de poeți în peste 600 de pagini) și condiții grafice deosebite, încearcă să reproducă, în replică românească, drumul sinuos al dezvoltării liricii italiene din ultima sută de ani — de la Giovanni Pascoli la Valerio Magrelli (n. 1955), cu scopul, cum spuneam, de a întregi istoria fenomenului poetic peninsular la noi.

Cartea, generoasă în aparență, stîrnește nedumeriri — dacă este cercetată cu mai multă atenție. Ca structură și organizare a materialului, ea se supune, în general, modelelor italiene: urmînd criteriul cronologic, schiței biografice și caracterizării personalității artistice, în care se înserează un indispensabil material documentar (titlul volumelor, data apariției, editura), îi succed poeziile alese și traduse, cu indicarea — pentru fiecare lirică în parte — a titlului original și a volumului din care a făcut parte inițial. O grupare tipologică a scriitorilor, repartizarea lor pe secțiuni, încadrarea într-un curent, într-o școală, în jurul unei reviste, ar fi ușurat totuși orientarea. Mai mult decît se îngăduie unor asemenea lucrări, aceasta este oglinda unei selecții preferențiale. În timp ce experimentalistii anilor '63 și foarte tinerii poeți torinezi ocupă un spațiu amplu, autori precum Lucini, Corazzini, Luciano Folgore, Ardengo Soffici, Arturo Onofri — apreciați de mult de critici renumiți și prezenți în mai toate volumele de acest profil elaborate în Italia — nu-și găsesc loc în cel de față. Apoi, raportul valoric dintre autori — de la giganti la imitatori sau deschizători de drumuri — trebuia ilustrat prin numărul de pagini acordate fiecăruia, sau, dacă nu, atunci, în *Prefață*, printr-o serioasă și clară investigație a dinamicii poeziei italiene moderne. Cîtă vreme Pascoli, bunăoară, apare în antologie doar cu o singură poezie tradusă, cum ar putea cititorul de rînd să-și închipuie covârșitoarea contribuție a acestui autor la înnoirea limbajului poetic novecentesc ?

Așa cum se prezintă, antologia lasă impresia unui lucru făcut în grabă. De altminteri, traducătorul însuși mărturisește că ideea acestei cărți i-a venit „din mers”. *Prefața*, departe de a trasa un „itinerariu inițial” cum afirmă semnatarul ei, acordă atenție numai „novissimilor” — care, în realitate, sînt mai mult teoreticieni decît poeți, — fapt ce nu poate decît să deconcerteze pe cititor. Frazе necăjite ca : „După cum se va observa, mai întîi ne-am întors către originile acestei vitalități leopardiene, scoțînd la iveală o materie preexistentă pentru a justifica ruptura pozitivă sudată prin reforma novissimilor” sau ca aceasta : „... se poate deduce ușor că poezia nu e doar o lîșnire a pulsionilor interioare, ci și o încordată cercetare înlăuntrul mecanismelor ei celor mai profunde și că, în ultimă instanță, poezia nu se mai poate face decît știînd bine cum

este ea, intrucit există un proces diacronic irepetabil în modal de avansare al acesteia către sine" (p. 12), care, pe deasupra, vine în contradicție cu o alta : „Giuliano Gramigna e un rafinat cunoscător al mecanismelor textului poetic, astfel că a încerca să facă poezia pentru el nu e o problemă din cele mai ușoare : face poezie mai repede cel ce nu știe ce este sau *când este poezia*" (p. 514). — precum și unele expresii neliterare („să arunc o sondă verticală îndărăt" sau „conservind o priză ironică la real") girbovesc autologia și-i tulbură limpezimea. Unele neglijențe, apoi, impietează asupra caracterului unitar al lucrării. De pildă, în medalioanele critice, citatele din avizați comentatori italieni apar cînd în original (p. 18) cînd în română, — după cum nu de fiecare dată, cînd este cazul, se menționează volumele (sau florilegiile) din creația poetilor antologați, care au apărut anterior în traducere românească.

La nedumeririle noastre în legătură cu „aparatură" lucrării, se adaugă altele privind valoarea conținutului, opera de echivalare. Ceea ce afirmă autorul la p. 14 : „Cum românul s-a născut poet, a trebuit mai întîi să mă scutur de scorile liricizante și apoi să mă încumet să-i fac să vorbească în limba română pe poeții italieni" (sic!) se dovedește a nu fi suficient pentru a reuși să realizeze traduceri valide. Pe lângă faptul că textele tălmăcite de M. Mincu nu respectă, nici măcar într-un singur caz, ritmul, măsura, rimele, asonanțele versurilor originale, ele păcătuiesc, mai ales, prin numeroase inexactități la nivelul lexical-semantic. Astfel, alături de unele inadvertențe (nu „albă gineastră" — în Gabriele d'Annunzio, *Ploaia în pădurea de pini* p. 30 — pentru simplul motiv că gineștra/grozoamă este galbenă), lipsă de simț poetic ce atinge culmea cu echivalarea pleonastică a unor expresii „... De te văd trecînd/... cu coama despletită" — V. Cardarelli, *Adolescentă*, p. 161 ; „noaptea începe să dea înapoi" — Ungaretti, *Nostalgie*, p. 182 ; un grăunte de zahăr în coaja/pleoapelor tale" și „o căutare.../a unui sens pentru a reincepe din nou", Montale, *Vijetia*, p. 202 și respectiv, *Monolog*, p. 218) și/ori neînțelegera a unor imagini artistice (nu „În pin vechea/bate cu flacăra cozii în scoarță", deoarece expresia italiană *coda a torcia* — coadă în formă de torță, deci „Veverița în pin/cu coada-n torță bate scoarța" — Montale, *De ce tulzii ?* p. 201) am descoperit, cu stupoare, mai multe erori de transpunere a unor cuvinte sau imagini poetice.

În *Adolescenta* lui Cardarelli, de pildă, versul în care poetul, extaziat de misterul, grația, nevinovăția „fecioarei adolescente", mărturisește : „la vertigine mi si porta via" este greșit / bizar tradus de antologator : „amețeala mă părăsește". Corect, atît gramatical cît și logic, era să se traducă „mă cuprinde amețeala" (amețeala mă poartă cu sine). Apoi, termenul muzical *Larghetto*, titlul unei poezii de Giorgio Caproni — cîntec al amintirii copilăriei și al peisajului rusic natal —, trebuia păstrat *tale e quale* în varianta românească. Lirica în discuție, însă, apare în volum (p. 309) sub denumirea *Piafeta* (element arhitectonic urban), ceea ce demonstrează că traducătorul nu a făcut nici o legătură între titlul și conținutul ei.

Pentru a face mai edificatoare observațiile, să ne oprim asupra traducerilor lui M. Mincu din opera celor mai reprezentativi poeți italieni ai secolului : Ungaretti și Montale.

Mai întîi, Ungaretti. Imaginea poetică : „In un canto / di ponte / contemplo / l'illimitato silenzio / di una ragazza / tenue" este cîndal echivalată : „Într-un cîntec / de pe pod / contemply liniștea nemărginită / a unei fete / firave" (*Nostalgie*, p. 183). Corect era „La un capăt de pod contemply..." pentru că, în funcție de context, cuvîntul *canto* se poate traduce în românește prin *cîntec* dar și prin *colțungher*, iar expresia *in un canto prin deoparte, retras*. Versurile „Sto con le quattro / capriole / di fumo / del focolare" apar inexact traduse în forma „Stau / cu cei patru / căpriori / de fum / ai vetrei" (*Crăciun*, p. 184). Trebuiau tălmăcite : „Stau / cu cele patru / rotocoale / de fum...", intrucit *capriola* înseamnă *salt, săritură, rostogolire* și nicidecum *căprior / birnă*. De asemenea, sînt eronat transpuse în românește aceste versuri : „Ma quelle occulte / mani / che m'intridono / mi regalano / la rara / felicità" = „Dar acele nevăzute / mîini / ce mă topesc în apă / îmi dăruiesc / rara ferice" (*Fluviile*, p. 181) ca și acestea din aceeași poezie : „Questo è il Serchio / al quale hanno attinto / duemil'anni forse / di gente mia compagna / e mio padre e mia madre" = „Acesta e Serchio / lângă care au poposit / acum vreo două mii de ani / unii din stîrpea mea tărănescă / cu tatăl meu și mama mea". În primul caz, se cuvenea să se traducă : „acele tainice / mîini / care mă plămădesc / îmi dăruie /..." deoarece *intridere* este egal cu *a modela, a plămădi, a plămui*. În al doilea caz, replica fidelă ar fi : „Acesta e Serchio / din care-au scos apă / poate două mii de ani / lume de-a mea de la țară / și tata și mama". Printre alte sensuri : *attingere* a (cu part. trecut *attinto*) îl are și pe acela de a *lua apă din* (rîu, fîntînă etc.). Poetul evocă această imagine pentru a sublinia originea lui țărănească cu care se mîndrea. Apoi, tălmăcind „Amore, salute lucente / Mi pesano gli anni venturi" prin „Dragoste, sănătate strălucind, / Mă trag înapoi anii ce vor veni" (*Imn morții*, p. 188) Mincu dovedește a fi departe de a-l înțelege pe Ungaretti, ca autor al *Sentimentului timpului*. Dacă primul vers este nemotivat curmat de gerunziul *strălucind*, cel de al doilea șochează prin alăturarea a două expresii antonime : „mă trag înapoi anii" și „ce vor veni". Înțelesul lui „Mi pesano gli anni venturi" ar fi :

mă apasă (mă deprimă, mă sperie, mă neliniștește) anii viitori. În felul acesta, se exprimă mai bine sentimentul ungarettian al timpului care zboară.

Montale, la rîndul lui, este prezent în antologie cu destule transpuneri care-i trădează poezia. În *Xenia* (II, 5 — p. 211), bunăoară, este eronat tradus versul: „... dar nu mai suport / coincidențele, rezervările de locuri”, datorită necunoașterii unui alt sens al cuvîntului italian *coincidenza*: schimbare de tren, legătura unui tren cu un altul. Originalul „... in pozzanghere mezzo seccate agguantano i ragazzi / qualche sparuta anguilla” apare, de asemenea, greșit echivalat „în bălțile / pe jumătate secate ștregării / pîndesc / cite-un țipar jigărit” (*Lămîi*, p. 197) din, probabil, confuzia lui *agguantare* (= a apuca, a prinde) cu *agguattare* (= a sta la pîndă), corect deci „ștregării apucă un țipar”. În aceeași lirică, apoi, versurile: „Qui delle divertite passioni / per miracolo tace la guerra”, sună astfel în transpunere: „Aici atîtor pătîmase distracții / ca prin farmec le tace tumultul”. Or, a reda sintagma *divertite passioni* prin „pătîmase distracții” înseamnă a aduce o ofensă lui Montale. Schimbînd nejustificat categoria gramaticală a celor doi termeni ai sintagmei (*divertite* din adjectiv devine substantiv — distracții, iar *passioni* din substantiv devine adjectiv — pătîmase), interpretul nu a înțeles că Montale a alăturat substantivului *passioni* / patimi termenul *divertite* (part. tr. de la *divertire*) cu sensul lui manzonian sau, mai bine, dantesc: „smarrire la dritta via” = a te abate / rătași de drumul cel drept.

Anguilla / *Anghila*, poezie în care autorul își exprimă propria conștiință a condiției tragice omenești — toată proiectată în emblematica zbatere a anghilei, fidelă destinului ei de singurătate continuă, de călătorie oboseitoare, de dragoste disperată pentru viață, este o bijuterie a liricii contemporane. Lirică dintre cele mai meșteșugite, ea este formată dintr-o singură dar densă perioadă, în succesiunea frazelor căreia anghila apare în diferite ipostaze — toate rediate, cum era și firesc, prin determinanți feminini (*L'anguilla, la sirena; l'anguilla, torcia, frusta; freccia d'Amore; l'anima verde; la scintilla: l'iride breve*), astfel încît să existe un acord gramatical perfect cu termenul cheie (*sorella*) al regentei interogativ-concluzive din ultimul vers: „... poți tu / să n-o consideri soră?”. *Anghila* din antologia lui M. Mincu (p. 205) este nu numai o copie palidă a originalului, dar, în plus, prezintă și multe imagini poetice deformate / rizibile. Iată primele versuri ale poeziei în italiană: „L'anguilla, la sirena / dei mari freddi che lascia il Baltico / per giungere ai nostri mari, / ai nostri estuari, ai fiumi / che risale in profondo, sotto la piena avversa, di ramo in ramo e poi/di capello in capello, assottigliati, / sempre più addentro, ...” și în vesmintul românesc propus de antologator: „Anghila, această sirenă / a mărilor reci ce lasă Baltica / pentru a ajunge în mările noastre, / în estuarele noastre, în fluvii / pe care le urcă-napoi, cu toată împotrivirea, din ram în ram și apoi / din fir în fir, subțiate, / mereu mai înăuntru, ...”. Acest „urcă-napoi” — pentru „risale in profondo” / „urcă în adînc” — te blochează. Prolixul „cu toată împotrivirea” te face să te întrebi: a cui împotrivire? (în original „sotto la piena avversa” deci „sub un curent / șuvoi potrivnic”). Sintagma „din ram în ram”, cu sau fără voie, te poartă cu gîndul la copac și nu la ramificațiile unui fluviu. Pentru evitarea echivocului, era de preferat să se traducă „din braț în braț”. Ultima parte a poeziei, în care anghila este prefigurată în „*Iride breve, gemella / di quella che incastonano i tuoi cigli / ...*, poți tu / non crederla sorella?” — adică „pupila, geamăna / aceleia pe care-ntre gene o ai / ...”, poți tu, să n-o consideri soră?” — sună în traducerea lui Mincu, care alege ca echivalent al cuvîntului polisemantic *l'iride (breve)* (f.) pe acela de *curcubeu*, astfel: „curcubeu scurt, geamăn/cu cel ce-ți împreună genele / ...”, poți tu / să n-o consideri soră? (sic!). Așadar, „curcubeu scurt” ajunge, în această interpretare, „soră” a omului. Poate că, totuși, „frate” mai mergea!

Întrucît concluziile vin de la sine, ne oprim aici cu diseuțiile noastre.

O antologie de poezie italiană contemporană, ca aceea de lirică franceză modernă din 1976, cu echivalări românești făcute cu har și onestitate — apărute în același arc de timp și purtînd semnătura unor personalități artistice și italieniști de primă mărime, ar fi avut un alt ecou și ar fi fost cu adevărat eficientă.

Oana Nicola

JOHN WILLIAM WEVERS, *Text history of the greek leviticus*, „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen”, Philologisch-historische Klasse, dritte Folge, Nr. 153 (Mittellungen des Septuaginta-Unternehmens) (MSU), XIX, Vandhoek & Ruprecht in Göttingen, 1986, 136 p.

Inițial teză de doctorat, prezentată de autor la Universitatea din Leiden, lucrarea se încadrează în amplul efort al filologiei moderne de a restitui o formă-tip cît mai apropiată de cea originară a textului biblic, prin aplicarea asupra imensului material, adesea contradictoriu,

al manuscriselor medievale a unor metode moderne (statistica și prelucrarea electronică a datelor). Este avut în vedere textul cărții biblice *Leviticus*, în versiunea grecească a *Septuagintei* fiind luate în discuție toate tipurile de text transmise (versiunea *Hexaplei* lui Origene, versiunea bizantină și cea vaticană), în toate variantele lor manuscrise. Cap. I (p. 1—33) constituie o clasare a materialului oferit de manuscrisele *Hexaplei*, mai întâi după criterii diverse, pornind de la grafie și conținut, și apoi prin raportare la originalul ebraic în cele două recensii principale ale sale. În urma acestei operații rezultă șapte ample liste analitice conținând: materialul din tradiția *Hexaplei* notat cu asterisc (adică lecturi nesigure pentru înșiși autorii celor mai vechi manuscrise) (*lista 1*); material cu lecturi ambigue, notate de asemenea cu asterisc (variante populare, variante mai vechi decât *Hexapla*, atestate în textele de la Qumran, variante datorate unor influențe ebraice post-LXX sau unor eventuali scribi bilingvi) (*lista 2*); variante în plus față de tradiția textului ebraic (*lista 3*); schimbări în ordinea tradițională a lexemelor, datorate contactului cu textul ebraic (*lista 5*); pasaje atestând intervenții ulterioare, nemarcate cu asterisc în manuscrise (*lista 6*); atestări ale unor revizurii, pe baza textului ebraic, care au condus la omisiuni prin raport la textul tradiției (*lista 7*).

În cap. al II-lea (p. 34—58) este prelucrat materialul excerptat din manuscrisele tradiției bizantine a versiunii grecești a *Leviticului*. După delimitarea caracteristicilor generale ale acestui tip de text, întemeiată pe examenul influenței probabile, mediate sau nemijlocite, a originalului ebraic, și pe notarea relațiilor sale cu tradiția textuală mai largă, materialul este grupat astfel: atestări notate cu asterisc în manuscrise (*lista 1*); transpoziții inspirate probabil de *Hexapla* (*lista 2*); material cuprins în aparatul secundar al manuscriselor (*lista 3*); adaosuri datorate unei recenzii bazate pe textul ebraic (*lista 4*); omisiuni caracteristice variantelor bizantine, datorate neatenției copiștilor (*lista 5*); lecturi diferite de alte tradiții — schimbări în flexiunea nominală și în cea verbală, înlocuiri sinonimice, transpoziții, din rațiuni stilistice, ale unor cuvinte și fraze, expansiuni ale textului etc. (*lista 6*); coincidențe între textele grupului bizantin și tradiția generală a *Leviticului* grecesc.

Cele mai vechi manuscrise ale *Septuagintei*, cele care cuprind versiunile vaticane A și B, sînt investigate într-un al III-lea capitol (p. 59—132). Au fost înregistrate în ordine: lecțiuni unice în B (*lista 1*); lecțiuni în B care coincid cu pînă la patru alte atestări (*lista 2*); lecțiuni în B sprijinite de alte una sau două tradiții manuscrise diferite (*lista 3*); lecțiuni unice în A (*lista 4*); lecțiuni în A sprijinite de pînă la patru alte atestări (*lista 5*); lecțiuni în A sprijinite de nu mai mult decît una sau două grupe de texte diferite (*lista 6*); lecțiuni comune în A și B care coincid cu maximum opt alte versiuni (*lista 8*); lecțiuni comune în A și B care nu sînt atestate decît în una sau două alte grupe de texte (*lista 9*).

Într-un capitol final, cel mai consistent (p. 72—132), autorul se ocupă de problemele caracteristice puse în fața cercetătorilor moderni de textul grecesc al *Leviticului*. Sînt înregistrate în liste speciale cazurile de inconsecvență datorate procedurii traducătorului de a varia metoda de traducere, ceea ce a condus la echivalarea diferită a umuia și aceluiași termen, în contexte diferite, la schimbări și inconsecvențe în regimul prepozițiilor, în utilizarea articolului, în flexiunea nominală și verbală, precum și la variații în utilizarea construcțiilor sintactice.

Un paragraf special este dedicat scurtării, respectiv amplificării textului grecesc, în raport cu originalul ebraic. Majoritatea exemplorilor invocate sînt amplu comentate în comparație cu textul ebraic.

În sfîrșit, un indice al ocurențelor citărilor, pe capitole și versete (p. 136), facilitează utilizarea lucrării de către toți cei interesați de practica modernă a editării critice, de istoria manuscriselor *Septuagintei* sau de chestiuni de traducere și exegeză biblică.

Eugen Munteanu
Facultatea de Litere

Universitatea „Al. I. Cuza”
Iasi, Bulevardul Copou, nr. 11

DEUTSCHE INSCRIFTEN. Fachtagung für mittelalterliche und neuzeitliche Epigraphik, Lüneburg 1984. Vorträge und Berichte. Herausgegeben von Karl Stackmann, mit 4 Karten und 52 Abbildungen, „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen“, philologisch-historische Klasse, dritte Folge, Nr. 151, Vandhoeck & Ruprecht in Göttingen 1985, 109 p.

Volumul conține cinci dintre comunicările prezentate în cadrul secției de epigrafică a celei de-a VIII-a Sesiuni a Comisiei germane interacademice pentru editarea inscripțiilor din Evul Mediu și din epocile timpurii ale epocii moderne (Interakademische Kommission für die

Herausgabe der Inschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit), care, sub auspiciile Academiei din Göttingen și ale Muzeului Principatului din Lüneburg, s-a desfășurat la Lüneburg, între 4—6 octombrie 1984.

Trei dintre lucrările incluse în volum sînt consacrate unor chestiuni de ordin general ale disciplinei. În lucrarea *50 Jahre Deutsches Inschriftenwerk (1934—1984)*, p. 14—45 ale volumului, Walter Koch efectuează o amplă trecere în revistă a realizărilor epigrafisticii germane din ultima jumătate de secol, în comparație cu cele obținute în țările vecine. Autorul se arată preocupat în special de evaluarea posibilităților de valorificare a inscripțiilor medievale în limba germană cuprinse deja în volumele tipărite, în vederea constituirii unui corpus istoric al inscripțiilor germane, dar și în vederea rezolvării unor probleme mai speciale, precum clarificarea zonelor rămase obscure în epigrafica medievală latinească, prin apelul la germana inscripțiilor. Reprezentarea cartografică (p. 42—45) a stadiului cercetării și editării inscripțiilor în limba vernaculară în spațiul de limbă germană (R.F.G., Austria, R.D.G.) relevă faptul că această amplă și anevoioasă activitate științifică se află abia la începuturi, un vast material epigrafic așteptînd încă să fie prelucrat. Werner Arnold (*Anmerkungen zu Wilhelm Berges' Edition der Hildesheimer Inschriften*, p. 46—61) analizează critic principiile metodologice de prelucrare și editare a inscripțiilor, promovate de seria academică, în comparație cu lucrările în acest domeniu ale unui ilustru predecesor, Wilhelm Berges, editor al celor mai vechi inscripții germane din Hildesheim. Sîmbînd meritele de pionierat ale lui Berges, Werner Arnold consideră însă că multe dintre principiile de editare ale acestuia (criteriul selectivității, ampluarea comentariilor etc.) sînt inaplicabile într-o editare academică modernă, exhaustivă și integratoare.

Lucrarea *Schrift und Sprache in Bau- und Künstlerinschriften* (p. 62—81) a Renatei Neumüllers-Klauser este o aplicare a exigenței formulate încă de la începutul secolului de Karl Brandt: activitatea academică de cercetare a inscripțiilor trebuie mai întâi să clarifice originea și răspîndirea diferitelor stiluri de scriere utilizate în inscripțiile monumentale. În consecință, autoarea prelucrează un bogat material, spre a urmări istoric apariția și răspîndirea minusculei gotice. Este circumscrisă mai întâi în restul nucleului geografic, fiindănd nord-francez, în care, pe la 1261, se observă predominanța în inscripții a minusculei gotice. Începînd cu Mainz, arată în continuare autoarea studiului, minuscule gotice se răspîndesc, de pe la 1320, spre sud-est și sud, în spațiul germanic. Extrem de interesante ni se par relațiile pe care Renate Neumüllers-Klauser le stabilește între emergența minusculei gotice și pătrunderea în inscripții a limbilor vernaculare: în vreme ce în Franța limba populară a fost utilizată în inscripții alături de latină, în mod sporadic, încă din epoca lui Carol cel Mare și a cîștigat rapid teren în secolul al XIII-lea, în Germania inscripțiile în limba populară devin înafrecvente abia după jumătatea secolului al XIV-lea.

Rüdiger Fuchs (*Wormser Inschriften. Zur Schriftgeschichte und Quellenkunde*, p. 82—99) se ocupă de problemele tehnice ale prelevării, înregistrării și datării unor inscripții timpurii care nu pot fi încadrate în nici o serie clar conturată. Materialul ilustrativ provine din Worms, autorul evidențînd cîteva caracteristici locale ale majusculei gotice.

În comunicarea sa, *Das Münchner Projekt "Photosicherung inschriftlicher Geschichtsdenkmäler in Bayern"* (p. 100—107), Klaus Ulrich Höggs oferă amănunțit în legătură cu un proiect de prelevare fotografică modernă a inscripțiilor și de prelucrare electronică a datelor obținute.

Un indice (p. 108—109), alcătuit de Walter Koch, al celor 24 de volume deja apărute în seria „Die Deutschen Inschriften” și un număr de 52 de planșe fotografice încheie această culegere.

Eugen Munteanu

WILLIAM M. CALDER III, ROBERT L. FOWLER, *The preserved Letters of Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf to Eduard Schwartz*, Edited with Introduction and Commentary, „Bayerische Akademie der Wissenschaften”, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, Jahrgang 1986, Heft 1, München, 1986, 116 p. plus 16 planșe fotografice.

Între Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf (1848—1931) și Eduard Schwartz (1858—1940), doi dintre „monștrii sacri” ai filologiei clasice germane și europene, a existat o strînsă prietenie. Prezentul volum adună, orînduite în mod cronologic, un număr de 47 de scrisori emise de Wilamowitz-Moellendorf, pe parcursul mai multor decenii (între 1896 și 1941), către Eduard Schwartz. Mai puțin cunoscut în mediile extra-academice decît mondenul și expansivul Wilamowitz-Moellendorf, Eduard Schwartz, profesor la Universitățile din Strassburg și Göttingen, a fost unul dintre marii „robotitori” în domeniul filologiei clasice, contribuțiile sale sînt reperi perene ale cercetării moderne. Autor de ediții standard din Euripide și Homer, întemeietor

al scrierilor moderne de ediții ale scrierilor patristice și al corpusului de documente referitoare la perioadele timpurii ale istoriei Bisericii (ediții critice din Tatianus, Athenagoras și Eusebios, autor al primelor 14 volume de *Acta Conciliorum Oecumenicorum*), autor al unor radicale schimbări de perspectivă în interpretarea istoriografiei clasice greco-latine, Eduard Schwartz, deși nu a întemeiat o „școală“, a propus posterității modelul, mereu dezirabil, al unui savant complet, responsabil și conștient de demnitatea efortului științific dezințersat, *quasi-anonim*.

Cei doi autori ai culegerii oferă o ediție cu adevărat critică a materialului documentar : într-o concentrată introducere (p. 1-20) și într-un număr de 545 de note ample, se pune la dispoziția cititorului o amănunțită istorie a relațiilor, personale și publice, dintre cei doi savanți, integrată în istoria învățămîntului german din primele decenii ale acestui secol, ca și în orizontul mai larg al istoriei ideilor și preocupărilor filologice moderne. Scrierile în sine aduc numeroase clarificări asupra atitudinilor culturale, a comportamentului politic și social și a conduitei academice care i-a caracterizat pe Wilamowitz-Moellendorf și Eduard Schwartz. Pentru istoria filologiei clasice moderne, publicarea acestor scrisori este importantă și prin lumina pe care ele o aruncă asupra justificărilor și resorturilor intime ale unor decizii profesionale luate de cei doi savanți, care au condus la realizări științifice de interes general. În funcție de conținut, așa cum arată editorii înșiși, la p. 107, scrisorile se grupează în patru compartimente tematice : numirea ca profesor la Strassburg și Göttingen a lui Schwartz, împrejurările întemeierii „Fundatiei Wilamowitz“, cele legate de acordarea ordinului „pour le mérite“ lui E. Schwartz și, cea mai amplă și importantă secțiune, *miscellanea academica*.

Eugen Munteanu

BLANDINE BRIL, HENRI LEHALLE, *Le développement psychologique est-il universel ? Approches interculturelles*, coll. „Le psychologue“, P.U.F., Paris, 1988, 225 p.

Departa de orice intenții de valorizare / devalorizare rasială, multe dintre disciplinele consacrate umanului reconsideră relația „social / biologic“ sub semnul cuantificării reciprocității lor interacționale¹.

Amintind, pe de altă parte, tulburătoarea ipoteză a lui Marvin Minsky (*La Société de l'Esprit*, tr. fr. 1988, InterEditions) conform căreia spiritul (și, în interiorul său, limbajul) este o mașină care, exagerînd puțin, numără cam în același fel în care discriminează forma și volumul obiectelor din jur, utilitatea unor volume ca cel realizat de B. Brill și H. Lehalle, căutînd fapte cu care să răspundă întrebării din titlu, apare de la sine.

Nu este vorba despre o opțiune definitivă ci de o sinteză a principalelor anchete psiho-sociologice de după Lévy-Strauss, destinate să ilustreze două puncte de vedere aparent contradicții : dezvoltarea psihologică poate fi luată în considerare exclusiv în contextul cultural care o determină / dincolo de diferențele culturale, acționează legi sau procese psihologice cu caracter universal.

Cele nouă capitole ale cărții (*Développement sensori-moteur et attitudes culturelles, La fonction sémiotique et le développement du langage, Perception et categorisation, Activités intellectuelles, Développement cognitif et opératoire, Orientations actuelles, Interactions interindividuelles, Individus et groupes, La transmission culturelle : rôles et principes des pratiques éducatives, Nutrition et développement, Pratiques de la psychologie en situations interculturelles*) fixează domeniile de interes — de fapt, întreaga sferă de incidență a psihicului și, implicit, a psihosociului.

Complexitatea tratărilor psihicului și culturalului (alături de accepțiunile termenilor) impun delimitări pe care autorii le operează în partea introductivă (30 pagini) ; lăsînd la o parte, accepțiunea de „construcție teoretică“ a termenului *cultural* în favoarea practicilor și reprezentărilor sociale care determină mediul și sînt implicate în procesul de socializare², termenii-jalon-

¹ Ideea „bazei de articulație“ (Schleicher, Ascoli, Schuchardt) transformată în teorie de A. Phillippe și G. Ivănescu în lingvistica românească, precum și orientarea conform căreia limba dă indicații asupra anumitor specificități etnice (Humboldt, von der Gabelentz) reapar simpatomatic în preocupările unor lingviști-matematicieni contemporani ; pentru P. Sgall, E. Hajičová și J. Paněvová (*The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects*, Academia, Prague, 1986) de exemplu, o descriere generativ-funcțională poate da informații, la diferite nivele, în legătură cu tipologiile lingvistice și pre-dispozițiile psihice care le girează.

² „[...] le terme *culturel* désigne un ensemble (pattern) de significations transmis historiquement et véhiculé par des symboles, un système de représentations hérité des générations précédentes et exprimé sous des formes symboliques au moyen desquelles les hommes communiquent, perpétuent et développent leurs connaissances et leurs attitudes envers la vie“ (apud Geertz, 1973, cit. p. 12)

intercultural, inracultural, transcultural desemnează respectiv : demersul comparativ în sine, identificarea variabilelor locale (interindividuale) și fenomene de amploare mai mare decât o anumită realizare culturală precis determinată.

Gradul de specificitate pe care limbajul articulat îl conferă psihicului uman este reafirmat sub mai multe aspecte : a) extrapolarea distincției lingvistice „fonologie / fonetică” (engl. *phonemic / phonetic*) la ansamblul psihicului uman : „Par exemple, en ce qui concerne les opérations intellectuelles, les études éniques s'appuieront en premier lieu sur les pratiques intellectuelles en vigueur dans la culture considérée, tandis que l'analyse étique cherchera à regrouper les nécessités théoriquement accessibles, définissant ainsi les structures formelles de la pensée naturelle qui ne peuvent pas ne pas être homomorphes aux structures logico-mathématiques” (p. 15) ; b) rolul limbajului în cadrul funcției semiotice. Este cazul să amintim încă o dată statutul volumului — nu o nuanțare sau, la polul opus, o popularizare a unui eșafodaj teoretic deja fixat ci anchete pe terenuri confruntative mai puțin explorate — limbi și civilizațiile deservite de ele — într-un „neo-comparatism” destinat ameliorării comunicării. Acestea oferă date susceptibile de interpretări în cel puțin trei direcții complementare : ancorarea tipurilor de evoluție a limbajului în evoluția generală a capacității cognitive, analiza procesului de învățare a codului lingvistic (sub aspect fonetic, sintactic, semantic) — cf. perspectiva piagetiană, aprofundarea raporturilor „limbaj / socializare”, fiabilitatea experimentelor rămânând, evident, dependentă de metodologia generală a comparațiilor interculturale.

Din lucrările cu caracter comparativ consacrate genezei funcției semiotice⁸, autorii rețin citiva constatări care pot marca direcțiile interpretative (subiecții fiind copii Baoulé din Coasta de Fildeș) : dincolo de activități interpretabile („semiotice”) marcate cultural și reperabile la toate virstele, ansamblul activităților semiotice (în special comunicarea verbală) este genetic interpretabil la trei nivele — exerciții sensori-motrice, semnificațiile asociate, diferențierea între un nivel reprezentat și unul reprezentativ („signifié / signifiant”). Aplicate strict la codul lingvistic, aceste constatări testează modul specific în care indicii perceptivi pertinenti, vehiculând semnificații diferite (la nivel fonetic, morfologic, sintactic, semantic) sînt antrenati în procesul de referință — pentru diferite limbi. Numeroase cercetări logico-lingvistice care au condus, printre altele, la teoria localistă, au fost adoptate implicit pentru a sublinia următoarele trei direcții de investigație : — abstragerea regularităților în succesiunea genetică a instalării indicilor pertinenti la nivelul codului lingvistic, inferarea mecanismelor cognitive de bază care prezidă la acest proces („quelles sont les stratégies générales manifestées par les enfants ou les stratégies particulières imposées par les caractéristiques de la langue considérée” : p. 50) ; — analiza raporturilor între codul lingvistic (variantele sale) și noțiunile la care referă el, pentru a stabili dacă e vorba de dezvoltări independente (bazate pe mecanisme specifice) sau condiționate (o pondere specifică a anumitor indici într-o limbă dată ar putea facilita achiziția unei „noțiuni” subiacente).

La nivelul fonologic (și nu numai la acesta), se pun două întrebări fundamentale legate de existența unor regularități universale în succesiunea genetică a achiziționării fonemelor și de modul de imbinare a competențelor fonologice succesive la copil. Răspunsul nu poate fi formulat decît din perspectiva interacțiunii „potențialități succesive / mediu” și „competențe anterioare (preexistente) / aptitudini ulterioare”. Mai multe studii, dintre care sînt numite : S. E. Trellub, *The discrimination of foreign speech constants by infants and adults*, (în „Child Development”, 44, 1976), L. A. Streeter, *Language perception of two month-old infants show effects of both innate mechanism and experience* („Nature”, 259, 1976), J. F. Werker et al., *Development aspects of cross-language speech perception* („Child Development”, 52, 1981), semnalează o percepere a contrastelor fonetice (pentru alte limbi decît cea maternă) la copilul de cîteva săptămîni, percepere anulată la adult — pierderea „selectivă” putînd fi implicată tocmai în învățarea unei anumite limbi, corelată cu stimulii de tip civilizațional.

Datele experimentale din ultimii zece ani în domeniu confirmă teoria *bazei de articulație* (anchetele vizează limbi neînregistrate sistematic pînă de cîrînd), așa cum rezultă ea din sistematizarea operată de autorii volumului : 1) dacă observațiile interlingvistice indică o transformare fonetică dată, atunci *trăsătura* fonetică transformată apare, la modul general, mai tirziu decît aceea cu care este asimilată ; 2) formele identificate în cursul gînguriturii sînt, în funcție de frecvența lor, mai mult sau mai puțin disponibile pentru o utilizare lexicală (de unde, posibilități de predicție).

⁸ Cadrul oferit de studiile lui J. Piaget (*La formation du symbole chez l'enfant*, Neuchâtel, 1945) rămînînd în continuare valabil.

În domeniul sintaxei și semanticii, anchetele în mediul infantil — pentru limbi ca engleza, finlandeza, samoaa, spaniola, suedeza — disting, ca susceptibile de universalitate, opt tipuri de relații semantice în primele combinații (cronologic) de două cuvinte: „agent / acțiune”, „acțiune / obiect”, „entitate / atribut” etc. Sintaxa și semantica sînt deci, și din acest punct de vedere, pe de o parte indisolubile, pe de alta, subînținse de mecanismele mai largi ale cunoașterii, aceasta din urmă supusă unor determinări biologice și culturale care nuantează procesele universale. Autorii menționează și alte rezultate, privind engleza, italiana, sîrbo-croata, turca, pentru patru domenii: relația „agent / pacient”, „cauzalitate”, „temporalitate”, „spațializare”: evoluția genetică este aproape identică între italiană și engleză, precoce în sîrbo-croată, tardivă în turcă (raportul 1), iar în ceea ce privește raportul „morfologie / sintaxă”, prima este mai repede achiziționată. Relațiile de spațialitate sînt traduse mai ușor în limbile (cu sufixe (maghiară, turcă) decît în cele cu prefixe (bantu) sau cu prepoziții (engleza), chiar dacă ordinea de apariție a noțiunilor de loc este aceeași.

Completarea investigațiilor cu dimensiunea pragmatică conduce la reluarea unei echivalențe mai vechi pe care am putea-o formula „tip de practică lingvistică / tip civilizațional”: „En résumé, les recherches actuelles sur l'acquisition du langage paraissent marquées 1 / par la nécessité de considérer simultanément les aspects syntaxique, sémantique et pragmatiques [...], 2 / par l'utilisation des différences interlangues pour inférer des processus généraux (et universels) dans l'acquisition du langage” (p. 58).

Evident, procesul practicii limbajului este unul social („socializarea” discursului — în termenii autorilor) și comparațiile se extind firesc la tipurile de „schimburi” verbale (glume, insulte, procedee retorice) în analiza cărora datele culturale (extralingvistice) se dovedesc decisive încă din prima copilărie (dintre referințele sociale sînt luate în considerare vîrsta, sexul, raportul cu interlocutorul).

Investigat ca o componentă fundamentală a procesului de cunoaștere, limbajul devine teren experimental — sub două aspecte: al cunoștințelor susceptibile de a fi exprimate prin el și al activității cognitive a copilului în analiza / achiziția acestuia. În ceea ce privește primul aspect, nivelul senzorial și al motricității se dovedește implicat în chiar primele achiziții de limbaj (relații semantice exprimate în „gramaticile” — modele în sens chomskyan — elementare): noțiunea de „obiect”, localizarea acestuia, organizarea acțiunii. Cel de-al doilea comportă o extindere a analizei activității cognitive în evoluția ei, în așa fel încît să fie relaționată cu însușirea competențelor lingvistice și a cunoștințelor metalingvistice, ambele aspecte servind dialectica „universal / contextualizat”.

Socializarea limbajului se manifestă, la rîndul ei, ca un proces reciproc: modalitățile de comunicare verbală constituie componente ale culturii(i) / (lor) și aceasta din urmă (în special sub forma mediului social) are o influență netă asupra achiziției celorlalte dinții. Studiile interculturale consacrate vorbirii de tip infantil („baby talk”) înregistrează, în cadrul unui comportament universal (discursul parental inițiator, educativ), caracteristici identice: exagerarea intonației, frecvența sonoră ridicată, repetiția etc. care jalonează numeroase specificități culturale.

Dubla determinare, cognitivă și biologică, se manifestă și în celelalte registre ale psihicului uman și reconciliază cele două curente interpretative — culturaliste și nativiste. Chestiuni fundamentale, ca „variabilitatea” culturală a modului de articulare a codurilor și informațiilor (vizual, tactil, auditiv etc.), caracterul „arbitrar / motivat” al categorizării percepțiilor, existența unor legi transculturale în funcționarea cognitivă, semnificația culturală a comportamentului obligă la sincronizarea între procedura experimentală și contextul cultural (extrem de diversificat) — ceea ce se reduce, în ultimă instanță, la bine cunoscuta relație „metodă / obiect”.

Numeroasele studii (adesea contradictorii) îi conduc pe autorii volumului la câteva concluzii, ca: 1) mult dezbătuta problemă a culorilor pe care le înregistrează diferite limbi ar putea primi o formalizare în termenii mulțimilor vagi (culorile de bază sînt repartizate în trei categorii — „primare”, a căror reprezentare este derivată direct din răspunsurile neuronice, „compozite”, reuniuni de mulțimi vagi și „derivate”, intersecții de asemenea mulțimi); 2) există invariante formale de funcționare (după Piaget, respectîndu-se mai curînd metoda decît teoria, cercetările interculturale au fost adesea deviate, ori conceptele fundamentale ale psihologiei cognitive — tratarea informației, învățarea, memoria — trebuie considerate atît evolutiv, cît și comparativ); 3) în domeniul manifestărilor afective, există o variabilitate a „competențelor” nou-născuților și a evoluției lor — funcție atît de factori fiziologici, cît și de tipurile de interacțiune socială, de reprezentări și practici culturale; 4) unul dintre universaliile psihologice cele mai pregnante este regrouparea socio-psihică în funcție de sex (sînt comparate șase culturi absolut diferite).

Comportamentul individual și de grup; relația „cultură / personalitate”; interesează din punct de vedere educațional-formativ-recuperatoriu (cazurile de neadaptare datorată tran-

sferului cultural), ele sînt relaționate succesiv cu dezvoltarea morală, practicile educative, starea de nutriție.

Imbogățind paradigma psihologiei contemporane cu un anume constructivism (fondat nu în ultimul rînd pe limbă și practica ei), volumul ne obligă să constatăm, așa cum a făcut-o cu valoare de diagnostic și Thomas Pavel (*Le mirage linguistique. Essai sur la modernisation intellectuelle*, Minuit, Paris, 1988), reamcorarea lingvisticului într-un mozaic interdisciplinar — „cotitură” — ambiționind dezvoltarea „umanului” în ansamblul său.

Oana Popărdă
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza”
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

STUDIEN ZUR RUMÄNISCHEN SPRACHE UND LITERATUR, Herausgegeben von Dieter Messner und Johann Pögl. Heft 9. Rumänische Sprache, Literatur und Kunst, 1988, Institut für Rumänistik der Universität Salzburg, 109 p.

„Studien zur rumänischen Sprache und Literatur” este una din puținele reviste de românică pe care o universitate vest-europeană reușește să o publice. În BRD, de exemplu, cu toate cele cîteva lectorate de română, în afara revistei „Dacoromania” de la Freiburg, studiul limbii române, atît de necesar romanisticii, în ansamblul ei, nu depășește limitele didactice. Din această perspectivă, publicația salzburgheză a lui Johann Pögl cîștigă și mai mult în interes.

Titlul general dat caietului de față oferă o posibilitate variată de alegere tematică, grupată în direcția istorie literară (Maria Berceanu : *Reflectarea literaturii române în lexicoane și antologii de limba germană* ; Felix Karlinger : *Zum Fortleben von Apokryphen des Neuen Testaments in der Erzhltradition Rumäniens* ; Cătălina Velculescu : *Bogdan Petriceicu Hasdeu und die Untersuchung der Volksbücher* ; Reinhold Werner : *Fremdsprachliche Vorlagen und Vorbilder Caragiales*), lingvistică (Wolfgang Pöckl : *Zur Stellung desattributiven Adjektivs im Rumänischen*) și artă (Max Demeter Peyfuss : *Zum moschopolitanischen Buchschmuck*).

Articolul Mariei Berceanu (p. 7—17) ridică o problemă valabilă nu numai în ceea ce privește lexicoanele și antologiile de limbă germană : o reflectare a literaturii române mai aproape de valoarea ei obiectivă și mai conformă cu cercetarea istorico-literară la zi. Multe din observațiile autoarei sînt juste, privind selecția uneori arbitrară de autori sau de texte, privind interpretările vetuste sau absența unor date biobibliografice absolut indispensabile. Asemenea obiecții ar fi bine să apară în cit mai multe periodice de largă circulație. Chiar textul Mariei Berceanu se impunea a fi tipărit în limba dicționarului discutate, pentru o mai largă audiență. În unele cazuri, la reeditarea unor lucrări de felul celor discutate, asemenea lipsuri se corijează parțial. De exemplu, în *Dizionario letterario Bompiani delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature* (Milano, 1946—1950, IX vol.), cea mai vehiculată lucrare de acest gen (apărută în traducere în Franța, Germania, Spania, America de Sud); au fost incluse 79 de articole de literatură română (29 autori, 44 titluri de opere și 6 personaje), lucrute de Gino Lupi. Aici însă nu sînt conținute nume de prim ordin, cum sînt cele ale lui Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu sau Lucian Blaga, deși autorul le dedicase articole, rămase în texte dactilografiate (cf. „Fondul Gino Lupi” de la Freiburg). Ediția a doua a dicționarului Bompiani (Milano, 1983—1984) cuprinde autorii citați (la care se adaugă, în mod necesar, și nume ca acelea ale lui Matei Caragiale, Ion Barbu, Tudor Arghezi ș. a.), dar semnarea articolelor (nu numai pe autori, dar chiar și pe diferitele titluri de opere la unul și același autor) de un număr destul de extins de persoane diversifică nefericit concepția de lucru. Și, cu toate emendările, nici această ediție a doua, atît de contemporană (1983—1984 l), nu cuprinde literatura actuală românească. Iată de ce, repetăm, problema abordată aici de Maria Berceanu este nu numai bine venită, dar se cere reluată și extinsă.

Deși despre Caragiale și opera lui există atîta literatură critică, Reinhold Werner vine cu o însemnată contribuție, care atacă un aspect încă insuficient adîncit pînă acum, acela al raportului dintre textele de inspirație literară, inclusiv cele traduse, și rezultatul dovedit original (p. 51—104), un tip de cercetare pe care autorul o numește „detektivische Einzeluntersuchungen zu Parallelen zwischen den Werken Caragiales und denen anderer Autoren” (85). Reluînd o bună parte din scriitorii literaturilor universale pe care Caragiale i-a receptat — cum bine se știe — prin traduceri sau preluări de motive, Reinhold Werner merge scrupulos la comparații de texte dintre originalul francez sau englez și produsul literar românesc. Concluzia este cit se poate de limpede : Caragiale, chiar și în cazul traducerilor, unde rămîne fidel conținutului, ajunge la altceva, „eine radikale stilistische Veränderung” (63). De asemenea, cînd precia motive (Rache-,

Teufel-, Osterkerze-Motiv etc.), sau acele „requisitenhaften Einzellemente“, textul lui Caragiale oferă un product foarte diferit de punctul de plecare și puternic imprimat de culoarea locală a mediului românesc. Analizele paralelelor Mark Twain sau Edgar Allan Poe—Caragiiale, făcute aici, constituie modele pentru o cercetare comparată literară.

Contribuția lui Wolfgang Pöckl asupra topicii adjectivului în română (p. 39—49) încearcă, în mod reușit, să scoată limba română din plasarea ei într-o arie izolată a Romaniei (împreună cu retoromana), cel puțin privitor la problema în discuție. Oprindu-se la unele exemple din limbajul jurnalistic de azi, autorul constată, la acest nivel stilistic, o apropiere a românei de franceză. Importanța articolului poate fi esențializată la două elemente: 1. o cercetare socio-lingvistică și stilistică comparată romanică poate anula caracterul crezut axiomatic al unor precepte formulate pînă azi; 2. reromanizarea (cf. Sextil Pușcariu) sau occidentalizarea (cf. Al. Niculescu) limbii române este un proces dovedit și care are loc nu numai la nivel lexical, ci și la cel, mai profund, sintactic.

Singura, din păcate, recenzie, a revistei este aceea la cartea lui Gheorghe Carageani (*La subordinazione circostanziale ipotattica nella frase del dialetto aromeno (macedoromeno)*, Napoli, 1982). Autoarea, o bine cunoscută aromânistă, Matilda Caragiù-Marioteanu, pune, argumentat, în evidență meritul lui Carageani de deschizător de „una nuova strada nelle ricerche sull'aromeno“. Se putea, din modestie, dacă nu din motive real obiective (vorbirea unui auter, indiferent cine ar fi el, nu se poate confunda cu idiomul însuși), renunța la comparația „così come, vent'anni or sono. l'autrice della presente recensione apriva la strada della fonologia con lo studio *Sistemul fonologic al aromânei...*“. Izvoarele care i-au furnizat lui Carageani, el însuși aromân, exemplele necesare, așa cum se și remarcă aici, au solicitat o îndelungă și asiduă muncă. Și deși aceste texte cuprind o perioadă de 200 de ani, ceea ce l-a determinat pe autor să intre și în discuții de istorie a faptelor, cartea rămîne, așa cum se declară, o cercetare preponderent sincronică. O comparație cu latina, cerută în recenzie, impunea o propunere din capul locului a unui alt obiectiv. Privitor la afirmația recenzentei, că sintaxa romanică a rămas în urma cercetărilor fonologice, fiind o „cenerentola“, am spune că motivul acestui decalaj, să-l recunoaștem, stă în mai marea dificultate cu care se abordează studiile sintactice, în comparație cu ale celorlalte sectoare ale limbii, și numai un lingvist cu experiență se poate încumeta să atace acest capitol.

Luminița Fassel
Tübingen
R. F. Germania

LA HABLA CULTA DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES. *Materiales para su estudio*, Universidad de Buenos Aires, Facultad de Filosofía y Letras, Instituto de Filología y Literaturas Hispánicas „Dr. Amado Alonso“, Buenos Aires, 1987, tomo 1, 309 p., tomo 2, 531 p.

Materialele de limbă spaniolă cultă vorbită incluse în volumul de față sînt rezultatul unui proiect colectiv „de studiu coordonat al normei lingvistice culte a principalelor orașe din America Latină și Peninsulă Iberică“, după cum indică în prefață Ana María Barrenechea, directoare a Institutului de Filologie și de Literaturi Hispánice „Dr. Amado Alonso“ din Buenos Aires și coordonatoare a acestui proiect.

Realizat prin efortul comun al unui amplu colectiv de cercetători din diferite centre culturale hispanice, materialul publicat în culegerea de față este merit să stea la baza unor studii lingvistice diverse, excepțind abordarea lexicografică. Textele antologate reflectă, în intenția autorilor, limba cultă din marile centre ale lumii hispanice în scopul de a determina caracteristicile lingvistice care se bucură de prestigiu în atît de dispersatul mediu lingvistic hispanic.

Conceptul operativ de „normă lingvistică cultă“, propus de Ana María Barrenechea și Manuel Alvar, este aplicat nu în accepția prescriptivă, ci în sensul strict lingvistic de „limbă standard“ care se constituie prin consensul lingvistic al vorbitorilor cu instrucție superioară. Materialul obținut prin transcrierea fonetică a unor texte produse în situații de comunicare orală înregistrate pe bandă magnetică (1 456 de minute), este clasificat după criteriile formale: dialoguri dirijate, elocuțiuni formale (vol. I), dialoguri libere și înregistrări secrete (vol. al II-lea). După cum rezultă din fișele speciale, informatorii aparțin celor mai diverse profesii intelectuale: profesori, doctori, ingineri de diferite specialități, funcționari, avocați, scriitori, asistenți sociali etc.

Eugen Munteanu

ERNST KRÜGER: *Heimat am Pruth. Erinnerungen an Mariental Bessarabien*, mit Beiträgen von Albert Wutzke, Eduard Klotzbücher und Emmanuel Krämer, Roco-Druck, Wolfenbüttel, [1990], 271 p.+1 hartă+2 schițe.

Deși au trecut 50 de ani de la evacuare, generația „martoră” a comunității germane basarabene continuă în mod constant opera de reconstituire complexă a unei vieți abandonate fără voie. O lucrare migăloasă de restaurare, care face servicii unei cercetări interdisciplinare prezente și viitoare.

Mariental (rom. *Regina Maria*), o localitate inexistentă pe harta fostei Moldove sovietice, dar care, timp de 15 ani, între 1925–1940, a reprezentat un implant demografic și de cultură materială germană, într-o ambianță etnică compozită: română, în cea mai mare parte, dar și cu elemente alogene, evrei, bulgari, greci, țigani.

Ridicat în apropierea Prutului din zona fostului județ Lăpușna, satul Mariental a luat ființă prin extensia unor familii de coloniști germani basarabeni, în căutare de pământ arabil. De la data cumpărării pământului (1912) și pînă la stăpînirea lui *de jure* (1924), drumul birocratic a fost lungit și complicat de răstimpul dintre cele două administrații ale Basarabiei. Revenirea provinciei la țara românească-mamă a însemnat salvarea etnică a coloniștilor germani, cu toate dificultățile legislative care au apărut și după acest moment istoric. Mariental a fost ultima „Tochterkolonie” germană din Basarabia, a cărei viață a încetat, s-ar putea spune, la vârsta adolescenței. „Das Buch ist keine Chronik im üblichen Sinne”, spune autorul în prefață (p. 7), căci reconstituirea se face, așa cum se precizează și în titlu, din împreunarea amintirilor autorului, dar și ale altor viețuitori ai timpului, ale căror nume apar la p. 218. Cele citeva documente, de abia șapte la număr – evacuarea interzicerea luarea de documente – și ceva mai multe fotografii (65) exemplifică sau completează informația cuprinsă în text. Cu toată precizarea citată mai sus, expunerea urmează firul cronologic, de la cele citeva date preliminare asupra colonizării Basarabiei sub țarul Alexandru I și de la începutul propriu-zis al construcției acestei localități, pînă la părăsirea provinciei după ultimatumul din 1940 și la viața din lagărul de la Baumgartenberg / Oberösterreich. Privirea retrospectivă se mută de la aspectele generale despre viața comunității în ansamblul ei, la unghiurile particulare, în care accentele epice se împletesc cu liricul nostalgic al atîtor scrieri memorialistice. Presărarea cu cele citeva poezii, descrieri de peisaje, particularizarea unor situații obișnuite (vinătoare, pescuit, joaca copiilor) într-o circumstanță anume, portretizările individuale sau de grup, cele mai multe cuprinse în capitolul *Erinnerungen und Begebenheiten*, apropie cartea lui Ernst Krüger de beletristică, cu toate că volumul are o certă valoare științifică, prin funcția lui de document istoric, geografic, etnologic sau sociologic. Organizarea întregului material după un plan strict (*Geschichtlicher Teil, Landkauf und Vorgeschichte, Dorfgeschichte von 1925 bis 1940, Die Landschaft, Gemeinwesen, Kirche und Schule, Vereinswesen und Dorfjugend, Dörfliches Leben*), la care se adaugă și reproducerea de hărți sau de schițe exemplificatoare, făcute de persoane avizate, asigură calitatea științifică de care vorbeam mai înainte.

Cele 50 de familii asociate la cumpărarea inițială a pământului proveneau, în majoritate, din Wittenberg, una din „Mutterkolonien” situată în jumătatea de sud a Basarabiei, fie din partea de răsărit a provinciei, din Mariewka (p. 27–28). Cu timpul, familiile care s-au strămutat aici, peste 130 (cf. schița cu planul satului), au plecat din cele mai diverse localități germane basarabene (p. 86). Toponomastica locală pune în evidență o organizare istorico-socială prevalent românească a împrejurimilor satului Mariental: *Cocolschen* (rom. *Cococeni*), *Cioara*, *Cărpineni*, *Voinescu*, *Sarata-Rasesch* (rom. *Răzeși*), *Pogonescht* (rom. *Pogonești*), *Topor* ș. a. Cu elementul român contactele au fost sporadice, ele rezumîndu-se la relațiile inerente cu oficialitățile, dar și la unele împrejurări particulare. Înlesnite mai ales de piața de desfacere de la Huși, peste Prut, la numai 20 km de Mariental. Totuși, despre o adevărată relație etnică nu se poate vorbi, așa cum o mărturisește însuși autorul: „Mit den Moldowanern aus den Nachbardörfern hatten wir kaum Verbindung” (p. 149), de unde și o lipsă de cunoaștere reciprocă. De aici reacția coloniștilor, de surprindere, dar și de mișcată uimire, față de spontană manifestare afectivă a localnicilor, în momentele despărțirii din 1940: „Jetzt, in den letzten Tagen, standen uns diese Menschen plötzlich nahe. Wildfremde Menschen kamen, verabschiedeten sich von uns und weinten” (p. 149–150).

Totuși, în cei peste 125 de ani de viață a coloniștilor germani în preajma populației autohtone s-a ajuns inerent la schimburi reciproce, nu numai economice, dar și de obiceiuri ale vieții zilnice, reflectate și în lexic. Din cartea de față, spicuim exemple ca: *Iiarbusen*, uneori explicat prin *Wassermelonen* (p. 55, 66, 85, 125), *Galoschen*, explicat prin *Überschue* (p. 69), *Poppschehäuser* (cf. rom. dial. *popșoi* „Mais”), explicat prin *Maishäuser* (p. 107), *Karauschen*, ca specie

de peste (p. 76), *Maslinen* pentru *Oliven* (p. 108), *Plugar* „eine rumänische Zigarettensorte“ (p. 109) ș. a.

Limitate la relațiile de schimb economic, cele cu populația evreiască din Basarabia și din Moldova de peste Prut au fost de excelentă înțelegere. Reproducerea unei discuții dintre învățătorul Albert Wutzke din Mariental și un negustor evreu în târgul de la Huși, despre ridicarea rapidă și atât de bine gospodărită a satului german, lasă să se înțeleagă reputația coloniștilor în rîndurile populației evreiești : „So etwas können eben nur Deutsche schaffen!“ (p. 56).

Lipsită de ambiții politice și pașnică prin excelență, comunitatea germană de pe cuprinsul Basarabiei s-a caracterizat printr-un mod de viață restrîns la grija pentru asigurarea familiei proprii cu un trai îndestulat, cit și la cultivarea tradițiilor de limbă și de credință cu care au venit din țara strămoșească. De aceea, ca și în oricare altă colonie, și în Mariental, familiile adunate și unite numai prin aceste țeluri comune, au procedat în timp scurt la ridicarea, aproape simultană, a caselor individuale (cf. amănunte despre aceste construcții la p. 43, 55, 69—70, 128), cu aceea a întregii comunități : biserica și școala (p. 49, 55 et passim), clădire unică, durată prin mijloace financiare proprii, inaugurată în 1926 (numai la un an după fondarea satului!). După anul 1930, s-a desfășurat aici un învățămînt de 7 clase în română, dar și în germană, ceea ce a făcut ca, și la Mariental, această comunitate etnică basarabeană să nu aibă neștiutori de carte. Lupta pentru prezervarea limbii materne în școală, grea și în mod exemplar obstinată, nu a scutit nici acest sat. Istoria acestei lupte este cea mai elocventă dovadă de forță spirituală; de organizare armonioasă a unei grupări sociale, și ea ar trebui să constituie un capitol special în manualele școlare de azi, preocupate exclusiv de istoria luptelor teritoriale. Cartea lui Ernst Krüger este și în acest sens o referință, de care orice istorie a culturii germane est-europene are de ținut seamă.

Luminița Fassel